

TANULMÁNYOK

JÁVOR ANNA

JOHANN LUCAS KRACKER: ÚJ KUTATÁSI EREDMÉNYEK

Tizenöt évvel Johann Lucas Kracker (Bécs, 1719. március 3. – Eger, 1779. december 1.) utolsó monográfiájának megjelenése után, kerek születési és halálozási évfordulóinak viszonylag eseménytelen elmúltával¹ összefoglaljuk a barokk festőre vonatkozó, időközben lezajlott kutatások eredményeit. Az ilyenkor szokásos publikációkban első helyen az oeuvre-katalógus bővülésén, korrekcióján van a hangsúly. A jelen tanulmány sorra veszi a festőre, munkásságának körülményeire vonatkozó új adatokat, magát a szakirodalmat is, miközben forrásként kezeljük a bemutatásra kerülő műveket. Még mindig nincs semmi sem lezárva – az alapkutatások, mi több, a mikrotörténetek szintjén aktualizált forrás- és műjegyzékkel szeretnénk a tágabb horizontú barokk festészeti szintézisek, a térséggel és a korszakkal foglalkozó átfogó művészettörténet-írás, egyúttal más monográfiák rendelkezésére állni.

1. Források (anyakönyvi adatok, család, kapcsolatok)

A forrásadottságok már a monográfia elkészítésekor nagyjából beláthatók voltak, ezért túl nagy meglepetésre nem számíhattunk. Sem freskóprogram, „conceptus”, sem végrendelet nem került elő időközben, a jászói (Joss, Jossau, Jasov, SK) premonstreiek gazdasági levéltára továbbra is bevehetetlen.² Elsősorban az újabban online hozzáférhető anyakönyvekben tallózhattunk. Némi adatbővülést hoztak a már ismert információk más forrással történt összevetései, míg az anyakönyvi – zömmel keresztelői, keresztszülei – adatok a festő kapcsolatrendszerének alaposabb feltárásán túl néhány sarokdátum pontosításához vezettek.

A Mader-kutatás is felfigyelt Kracker anyja második házasságkötésének anyakönyvi bejegyzésére – Wien, St. Michael-plébánia, 1735. január 30. –, a szobrász vőlegény, Josephus Perdtl oldalán ugyanis tanúként szerepel „Joannes Christophorus Mader statuarius”.³ A másik tanú, Nicolaus Hoffecker, udvari privilégiumokkal rendelkező kereskedő régóta családtag: az elhunyt apa, Josef Kracker szobrász komája volt, a halála után, tehát 1733-tól a három gyermek végrendeletileg kijelölt gondnoka. Josef Perdtl (Pendl, Bertl, sőt Bertel) egyszer bukkan fel Savoyai Jenő herceg udvari szobrásza, e minőségében a távoli rokon Giovanni Stanetti örököse, Mader holdudvarában: egy kifizetés tanúsága szerint a Karlskirche homlokzati oszlopain dolgozik 1730-ban. A házassági bejegyzés kifejtettebb változata, az *Eheverkündbuch*⁴ szövege értelmében a schongauai származású bajor szobrász 1728 óta tartózkodik Bécsben. Akadémiai forrás szól beiratkozásáról 1732-ben, majd 1735-ben az egyetemen is „civis academicus” lesz⁵ – ez védi őt majd 1738-ban, amikor egy összeírásban megkérdőjelezi jogosultságát a céhen kívüli működésre. Perdtl munkakapcsolata Maderrel talán csak alkalmi, minden bizonnyal Josef Kracker segéde volt – ő szintén kapcsolatban állhatott Maderrel –, akinek a nevében eljár halála után, annak rieggersburgi munkája végeztével 1733-ban, elveszi özvegyét 1735-ben, és befejezi művét a Bruck an der Leitha-i Ágostonrendi remeték templomában 1739-re. Alapvetően kőszobrászként definiálhatjuk, de ő a bécsi Erzsébet-apácák Franz Anton Pilgram által tervezett főoltárának a mestere 1749-ben, a Johann Ignaz Cimbal festményét körülvevő négy aranyozott faszobrot is beleértve. 1761-ig nincs hír róla, ez év március 20-án viszont Andreas Sauberer jászói prépost levélben jelenti a klosterbrucki (Louka, ČR) provizornak, hogy

Kracker festő rokonát, Bertl bécsi szobrászt várja a már felépült új premontrei templom homlokzatának díszítésére; ő ekkor két segéddel dolgozó mester. Halála – amelynek helye és dátuma nem ismert – akadályozhatta meg a megbízás teljesítésében; Kracker anyja, Anna Catharina 1762. április 10-én ugyanis már mint Perdtl szobrász özvegye hal meg Bécsben.⁶

Josef Krackert Johann Lucas von Hildebrandt és Franz Jänggl alkalmazta építkezéseinek szobrászi munkáinál, barátságukat házassági tanúskodásuk és keresztapaságuk is megerősítette. Az eddig csak a fenti előzményekből kikövetkeztetett Kracker-Pilgram-kapcsolatot – Pilgram Jänggl unokaöccse, örököse és hivatali utóda volt – nevesíti a következő családi adat. Kracker fiatalabbik húga, az 1724-ben született Maria Anna 1754. október 27-én házasságot kötött Johann Franz Rusch hivatalnokkal – „k:k: Cancelist bey den Generaldirectorio de genie Fortificationswesen à Laxenburg” –, tanúja Antonius Pilgram „N:Ö: landtschafts:baumeister”. Lakóhelyük az „Oberes Freihaus” a Laimgrubenen; a következő években születő gyermekeiket sorra Pilgram felesége és gyermekei tartják keresztvíz alá 1758-ban, 1760-ban és 1761-ben.⁷ Mindebből az következne, hogy a jászói premontrei műalkotás-együttes afféle családi vállalkozásként jött létre, legalábbis művészeit ebből a körből verbuválta az építész. A következő, a programot valóban kiteljesítő szobrász, Johann Anton Krauss⁸ neve azonban eddig még nem bukkant fel az ő környezetükben, míg a hozzá stílárisan legközelebb álló, és amúgy Krackerrel is kapcsolatba hozható jelentős mesteré, a vörenbachi születésű, Bécsben és Morvaországban működött id. Josef Winterhalderé igen. Igaz, a jászói együttes nagyjából befejezése táján, 1768-ban, mégpedig egy nem jelentéktelen kölcsönüggyellett, együtt unokahúgával, Theresia Winterhalder, férjezett Wierer-rel.⁹

Johann Lucas Kracker házasságkötésének anyakönyvi bejegyzése még mindig nem került elő Znaimban (Znojmo, ČR) (sem Brünnben [Brno, ČR], Bécsben vagy Klosterbruckban), annyi bizonyos, hogy 1749. április 7. és június 22. közé tehető. Felesége, született Magdalena Margaretha Clausner ugyanis április 7-én mint keresztanya még lánynéven, sőt mint „Jungfrau” szerepel a znaimi születési anyakönyvben, a következő beírás viszont már Krackerin-nek nevezi ugyanott.¹⁰ Az esküvőt talán a menyasszony szülőhelyén tartották, amit többnyire maga a házassági anyakönyv jegyez, így a kör bezárult. 1739 óta (1758-ig) számos alkalommal keresztanya, rendszerint fivérével, Peter Dominicus Clausner/Klaußner „bürgerlicher Maler”-rel párban, mint „ejus soror”. A több mint

30 éves korkülönbség ellenére tehát valóban sógora (és nem apósa) volt Johann Lucas Krackernek az „alter Schwager”, aki 1764. július 26-án halt meg Znaimban úgymond 78 éves korában. Ő maga 1731-től mutatható ki a városban, 1733. február 1-jén egy keresztelőn mint „Carolus Sauberer – Andreas Sauberer, a leendő jászói premontrei prépost bátyja – substitutionis”; 1748-tól háztulajdonos.¹¹ Znaimból mindössze egy munkájáról maradt fenn forrás: a St. Nikolaus-plébániatemplom főoltárának megújítása (aranyozás, márványozás, hét szobor alabástrom-festése) tipikus „Faßmaler”-i feladat, amelyre 1742-ben szerződött 800 Guldenért.¹²

Az, hogy Clausner valóban bejegyzett polgár volt Znaimban, és hogy az 1749-től nyilván a házában lakó sógora, Kracker festő is elnyerte volna a polgárságot, a hiányos polgárkönyvek miatt nem dokumentálható¹³ – a matriculákban mindenesetre polgári festőként szerepelnek; Kracker a két lánya születésekor, 1750-ben és 1751-ben. Kisebbik lánya, Catharina 9 hónapos korában meghalt,¹⁴ így a továbbiakban egy és ugyanaz a személy, az 1750. szeptember 5-én született Maria Theresia Francisca Olympia – nálunk „Kracker Teréz”, ritkábban „Mária” – kíséri végig a festő életét. 1763 körül a prágai angolkisaszszonyoknál nevelkedik, 1768-ban Egerbe költözik a szüleiével, 1776-ban hozzámegy apja idősebbik segédéhez, Josef Zach festőhöz. 1780-ban megözvegyül, 1792-ben örökösének nevezi a másik segéd, Johann Zirkler (első) végrendelete, majd „45 évesen” meghal Egerben 1797. szeptember 6-án. Kazinczy Ferenc még találkozott a festő „púpos lányával” 1789-ben, és mivel az író mindig különös figyelmet tanúsított az emberek külső megjelenése iránt, Kracker Teréz fogyatékosága hihetőnek tűnik elbeszélésében.¹⁵ Más történetek szerint „leánykájá” maga is besegített apja munkájába, ám ezt a manapság egyre több esetben – így például Maulbertsch feleségénél – megfigyelt körülményt semmi sem bizonyítja. Itt inkább az özvegy, Margaretha lehetett az a „pictorissa”, aki viszont nem tettleg, hanem mintegy cégvezetőként és jogörökösként vitte tovább az üzletet, de helyette – nevében – még 1783-ig Zirkler festett. Kracker özvegyének halálzási adata nincs meg Egerben, utóljára az 1789/90-es adóösszeírásban olvasható a neve.¹⁶

Visszatérve a znaimi festő Krackerhez: korai jászói műveinek első dokumentuma Sauberer 1752. szeptember 28-án kelt levele, amelyben Kracker nejének várható jöveteléről ír, és beszámol a már elkészült freskókról a prelatúra lépcsőházában és a téli refektóriumban. A jászói anyakönyvben ez év május 26-án szerepel Kracker mint keresztapa Joannes Veidman kertész fiánál – egy ideje már nyilván a kolostorban tartózkodott a festő.¹⁷ 1756. február 3-án ugyane „hortulanus” fiánál feleségével együtt

keresztyszülők; utoljára pedig 1764. október 18-án „Joannes Antonius Kraus sculptor statu(arius) Ecl(esi)ã Joanne” első fiánál. Egri forrás szerint viszont Kracker október 14-én megérkezett Egerbe a püspöki házikápolna kifestésére – a jászói keresztelőn minden bizonnyal a felesége képviselte.¹⁸

Kracker znaimi munkásságának érdemi dokumentumát fedezte fel Tomáš Valeš az ottani kapucinusok naplóiban: az általa újonnan 1757-re datált főoltár képeire még visszatérek.¹⁹ A korábban megismert, 19. századi feljegyzéseknél közvetlenebb, ha nem is egykorú forrás a Neu Reisch-i (Nová Říše, ČR) premontrei apátság egyik helyben őrzött kézirata, „Appendix ad Annalium”, amely, amint láttuk/látni fogjuk, átrendezte Kracker nagy oltárképeinek időbeli sorát.²⁰ Szintén művészettörténeti, attribúciós jelentőségű a festő gerasi tartózkodásának kronológiája; ez három szerző kutatásaiból adódik össze az Egerből régóta ismert két levél információival. A gerasi premontrei források jellemzően „mellékesek”, szerződésekre, valódi számlákra, nyugtákra feltehetően nem is számíthatunk.²¹ Az új adatok a kolostor háztartási elszámolásaiból valók, a kocsis és a fullajtár apró költségeinél nevezik meg Krackert.

1767. július 10-én Neu Reischből Gerasba hozták a festő felszerelését, szeptember 8-án Japonsból Maria Bründlbe viszik a kifestéshez szükséges állványokat, október 16-án kelt Kracker Gerasból írt első levele gróf Eszterházy Károly püspöknek. 1767. november 9-én orvost hívnak hozzá a premontreiek, november 22-én Gerasból újabb levél megy Egerbe, 1768. március 31-én pedig Znaimba viszik Kracker holmiját.²² Közben feltehetőleg otthon töltötte a telet, ekkor készülhettek a brünni kapucinusok számára az 1768-ból datált olajképek, valamint az elserni Maria Bründl-kápolna utóbb Drosendorfba jutott stációképei. Kracker gerasi tartózkodásáról és a premontreiek által fenntartott japonsi templom freskóiról még több szempontból szó lesz.

Egerben már csak apróság került elő levéltárból: az egyébként szintén – ti. a gerasi levelekhez hasonlóan – Szmrecsányi Miklós könyvében publikált minorita napló 1769. január 15-i bejegyzését, hogy Kracker festő a konventben vacsorált, három nap múlva a visszahívásé követi: 18-án maga a gvardián és még két atya ebédelt „apud Dnum Kraker Pictorem”.²³

2. Irodalom (művek, új meghatározások, vélemények)

2005-ben kiderült, hogy Morvaországban már egy ideje párhuzamos Kracker-kutatások folytak, amelyek publikációi megvárták a monográfiát. Václav

Mílek diplomamunkájának²⁴ – a Neu Reisch-i premontrei apátság és templom barokk korszakának átfogó feldolgozása – eredményeibe még korábban beavatást nyertem, így az általa (is) közölt művek szerepelnek a könyvben, bár nem mindegyik a maga helyén. Irodalmi előzmény híján a kronosztikonja által 1763-ból datált kisméretű Jézus megkeresztelése-freskó Ranzern (Rančirov, ČR) plébániatemplomában nem az oeuvre-katalógusban kapott helyet,²⁵ jóllehet fontos darabja annak a szekvenciának, amelyet a jászói főoltárkép két vázlata és a Neu Reisch-i szentély oltárképe alkot. A fentebb idézett „Appendix” 1760-ból említi Kracker két nagy mellékoltárképét – Szent Ágoston és Szent Norbert, utóbbinak színezett vázlatát őrzi a szegedi Móra Ferenc Múzeum rajzgyűjteménye –, ami a templom olajképeinek egy részét időben az 1766-ból jelzett freskók elé helyezi, akár a prágai munkát megelőzően. Azt, hogy utóbb a festő valóban ingázott a jászói premontreiek, znaimi otthona és Neu Reisch között, egyfelől a már publikált, Jászóról kelt levelek és egy keresztelői adat, az ungvári (Užhorod, UK) Szent György-oltárkép története – amelyet 1763-ban Morvaországból hozattak meg, és az árát is oda küldték Sauberer prépost közvetítésével – és maga a ranzerni freskó dokumentálják.²⁶

A morvaországi szakirodalom még Ivo Krsek által felvetett kedves gondolata, hogy a kezdetben Brünnben Josef Thaddäus Rotter céhes festő segédként működött Kracker keze nyoma, személyes stílusa felfedezhető Rotter 1740-es évekbeli nagyméretű művein: a stražnitzi (Stražnice, ČR) piarista templomban (1747) és Bistrau (Bystré u Poličky, ČR) plébániatemplomának hatalmas Krisztus keresztelése-főoltárképén (1749).²⁷ A 2000-es évek kutatása sorra bontja le Rotter életművét Kracker javára, legutóbb a leitomischi (Litomišl, ČR) piaristák két predellaképét (Zakariás és Szent Erzsébet, Szent József, 1748) atribuálta Petr Arijčuk Krackernek az előzőekkel való feltűnő rokonság alapján.²⁸ Kracker névtelen jelenlétét Rotter brünni műhelyében ifj. Josef Winterhalder és Andreas Schweigel 1800 körüli művészettörténeti feljegyzéseiből ismerjük, elbeszélésük szerint a festő a bécsi akadémia abszolválása után itt tökéletesítette tudását.²⁹ Számukra elveszett az a gráci és szlovéniai kitérő, amelynek egyik korai termékét, Kracker 1744-ben szignált Xaveri Szent Ferenc halála-olajképét éppen Arijčuk fedezte fel prágai műkereskedelemben,³⁰ és amely kitérőre valójában máig sincs magyarázat. Ám Krackernek Brünnben valóban újra kellett kezdenie, ez megtörtént Rotter oldalán, amíg házasság útján önállósághoz nem jutott Znaimban 1749-ben. A Kracker keze munkája gyanánt azonosított korai oltárképek mindegyikére létezik konkrét, Rotterre

vonatkozó írásos forrás. Így bár valóban felfedezhetők következményei a későbbi életműben – ami egyúttal a brünni festő tanításának hatása is lehet –, és kvalitásbeli különbségek is érezhetők a mester helyben lévő, többi műveihez képest – Kracker javára –, a copyright továbbra is az idősebb festőt illeti, legfeljebb az ő oeuvre-jében lehet megjelölni, hogy „és műhelye”.

Két szellemes újrafelfedezés – a Mährisch Trübau-i (Moravská Třebová, ČR) ferencesek forrással igazolt negyedik refektórium képe, bár itt meg Kracker „és műhelye” lenne a kívánatos meghatározás, továbbá a znaimi kórháztemplom Szent Erzsébetként tisztelt Assunta-főoltárképe³¹ – és néhány nem teljesen meggyőző attribúció után Petr Ariječuk bemutat egy régóta hiányolt, a klosterbrucki premonstreiekhez kapcsolódó emlékcsoportot, és fő jellemzőjüket, a Paul Troger művészetéhez való igazodást.³² Nagyon jelentős minőségi változás ez a festő életművében: a bécsi akadémiát és Anton Herzog műhelyét elhagyva ugyanis elképesztően gyenge olajfestményekkel próbált szerencsét Laibachban (Ljubljana, SL) az 1740-es évek első felében. Ezt a csoportot a fent említett prágai műkereskedelmi kép csak lefelé húzza, míg az 1745-ből szignált kitűnő Auersperg-portré és a hagyományosan 1746-ra datált Aquinói Szent Tamás-oltárkép a brünni dominikánusoknál gyakorlatilag másolat.³³ Paradox módon Troger hatására találta meg Kracker a saját hangját, amely ugyan csak egy a bécsi „akadémiai egyenstílus” kórusában, de vannak felismerhető személyes – vonzó – jegyei, és mindenkor meggyőzően tudta kifejezni a különböző hely- és hagyomány-specifikus megrendelői igényeket. A Trogerrel való találkozást még mindig csak datálni tudjuk, az 1740-es évek elejére/közepére, lokalizálni nem – erre néhány próbálkozás erejéig még visszatérek.

A klosterbrucki temetői templomból Pyšelbe jutott, 1756-ban szignált Szent Borbála-kép festői-érzelmi erényeivel tűnik fel (1. kép). Ikonográfiáját – a jó halál védőszentje – az utolsó kenet ábrázolásával kibővítve ismétli egy négytagú festmény-együttes kvalitásos képe Wenzelsdorfbán (Miroslav, ČR). E jelenet konkrét mintája Paul Troger Xaveri Szent Ferenc pestiseseket áldoztat Goán témájú műve, és Kracker újra felhasználja majd az egrí agg papok kápolnájának mennyezetképén, de a líceum könyvtárfreskójának Utolsó kenet-jelenetén is. A másik három wenzelsdorfi oltárkép – Immaculata, Szent József halála és Krisztus az Olajfák hegyén – szintén Troger egy-egy sokat másolt kompozíciójának feldolgozása, a későbbi változatoknál szolgálabb módon.³⁴

Tomáš Valeš disszertációja a Thaya-parti királyi város, a festői Znaim – egyszerre centrum és

1. Johann Lucas Kracker: Szent Borbála mint a haldoklók védőszentje, 1756. Pyšel, a Szent Borbála-plébániatemplom főoltárképe

provincia – barokk művészetének saját alap kutatásokra épülő korszerű, szociológiai szempontú feldolgozása, amely magában foglalja a festő (íj.) Josef Winterhalder monográfiáját. Mintegy mellékszálként tárta fel a znaimi kapucinusok barokk berendezésének forrásait: ezúttal a mecénás, Marie Gabriela Felicitas Fürstenberg-Mösskirch áll a középpontban, aki a szerzetesi naplók szerint 1757-ben 100 aranyat adományozott a templom barokk berendezésére.³⁵ Ebben Krackernek szánták a főszerepet („Pictore Znoymensi speciali Cultore Capucinatoru[m]”), aki a festővásznat Bécsben szerezte be. Az ötrészes főoltár mégsem teljesen az ő műve: míg a „szárnyak” alsó képeit (Magyarországi Szent Erzsébet és Szent Klára) – ahogyan eddig is tudtuk – a zlabingsi (Slavonice, ČR) Johann Leo-

pold Daysinger festette, a felső résszel kapcsolatosan „Pictor aulicus Dresdensis nomine Joannes [!] Palco” nevét jegyezték fel a szerzetesek.³⁶ Tomáš Valeš ezt az ellentmondást úgy oldotta fel, hogy kitartva a Keresztelő Szent János prédikációját ábrázoló középkép Kracker-szerzősége mellett, az általam jóval későbbre datált két felső szárnyképet, Bibliai Szent Erzsébet és Zakariás ábrázolását attribuíálta Franz Xaver Karl Palkónak – ami meggyőző magyarázat a stílus eltérésekre. Hogy Palko e munkája közrejátszott-e Kracker prágai megbízásánál a kisoldali jezsuiták Szent Miklós-templomában, kérdés. A forrásirodalom által (a főoltárképen kívül) Kracker műveként jegyzett „további három” közül egy, az Assisi Szent Ferenc-mellékoltárkép elveszett.

Szintén 1757-ből kelteztek Kracker sásvári (Sassín, Schoßberg, Šaštín, SK) művei: két mellékoltárképe szignált, datált – a Remete Szent Pál-kép pompás színvázlata újabban bekerült a Magyar Nemzeti Galériába –, a festő 1757. májusi érkezését a helyszínrre egy levél dokumentálja.³⁷ Mára tisztázódni látszik az egyes mesterek, köztük Kracker szerepe a pálos rendi záránoktemplom, e nagyszabású, elegáns összművészeti alkotás létrejöttében. Serfőző Szabolcs könyve, amely a barokk kegyhely művészet- és kultusztörténetét egyenrangúan dolgozza fel, ebben a kérdésben már a számomra majdnem elfogadható verziót közli.³⁸ A freskó fővállalkozója a kvadraturista, Jean-Joseph Chamant császári színházi festő és dekorátor volt (ő szignálta a művet 1757-ben), mellette Josef Ignaz Mildorfer a vezető figurafestő, míg egyes mellékoltárképnél Kracker közreműködése valószínű.³⁹ Források bizonyítják, hogy a templomépítkezés és -díszítés, -felszerelés lebonyolítói maguk a pálosok voltak, és a programadó Habsburgok az ő támogatásuk révén dotálták a vállalkozást⁴⁰ – a fő művészeket mégis a bécsi udvar delegálta.

Mind Chamant, mind Mildorfer feltűnt már korábban az uradalomban, hozzájuk csatlakozhatott saját pálos kapcsolatai révén Kracker. Ő azonban csak az után érkezett meg Znaimból az olajképeivel, hogy a hajó mennyezetével a bécsi festők lényegében végeztek. Amennyiben ezt követően a freskómunkákból is részt kért és kapott, az már csak a templom alsó régióiban történhetett, és – sajnos – semmi esetre sem a hajó mennyezetének közepén, mindjárt a második boltszakaszon, ahogyan az időközben megjelent Mildorfer-monográfia véli.⁴¹ A Veronika-kendőt ábrázoló Krisztus-allegória – jóllehet annak idején éppen ez a kép és Neu Reisch-i megfelelője irányította Garas Klára figyelmét a figurafestő kérdésére – nem különbözik annyira az okkal Mildorfernek tulajdonított többi nagy figurá-

lis mennyezetképtől, hogy onnan ki kellene emelni. Kracker freskóira nem jellemző a térnek ez a kompakt kitöltése, ahogyan a nagy angyalok típusa éppenséggel Mildorferéinek felel meg, ugyanitt. De nem egyszerű a mellékkápolnák kifestésének meghatározása sem: ugyanis ami feltétlenül Kracker kezére vall, az két különböző kápolnapárban lelhető fel. Elsőként a saját oltárképeit magában foglaló, középső mellékkápolnák – Remete Szent Pálé az evangéliumi, Nepomuki Szent Jánosé az episztoła-oldalon – grisaille falképei hívták fel magukra a figyelmet. Mind Ján Papco, mind pedig Serfőző Szabolcs megfigyelésének helyt adva most ismét a Nepomuki Szent János holttestét ábrázoló medalliont említem, ami Xaveri Szent Ferenc halálának Maratta-kompozíció után történt adaptálása. Mint ilyen, Kracker „szabadalma” – az „igazit” az oberburgi (Gornji Grad, SL) kegykép alapján festette meg 1744-ben⁴² –, későbbi felhasználása megfigyelhető Szihalmón (1771), más témával pedig a znaimi domonkosoknál (Veronai Szent Péter, 1752–1756 között) és a Groß Nikolsdorf-i (Mikulašovice, ČR) főoltárképen (Szent Miklós, 1760).⁴³ Ugyanakkor e kápolnák mennyezetképei idegenek Kracker hasonló, kis méretű freskóitól; nem annyira a – gyengébb – figurális rész, mint a magas felhúzódó, viszonylag zárt látszatarcitektúra és az erős rövidülésben, szoborként ábrázolt, ülő nőalakok. E szerkezet igényesebb megfelelői maguk a sásvári nagy mennyezeti képek, illetve Mildorfer későbbi freskói, n. b. a fertődi kastélykápolna kifestése. Ugyanakkor a szentély felőli bal első kápolna keskenyebb festett párkány fölé komponált angyalcsoportjai (2. kép) Kracker művébe illenek – ebben Elisabeth Leube-Payerrel értek egyet –, a jobb oldalinak (3. kép) – amelyet viszont ő Mildorfernek attribuíál – a prágai kisoldali Szent Miklós-templom empóriumán látható pontos megfelelője.⁴⁴ Összefoglalva: 1757 nyarán Kracker a sásvári pálos kegytemplom középső kápolna-párjába szállított két oltárképet, és grisaille festményekkel díszítette azok oldalfalát, a szentély felőli első kápolnapár mennyezetére pedig lebegő angyalokat ábrázoló freskókat festett.

Johann Lucas Kracker már 1758-ban dolgozott a Neu Reisch-i premonstreieknek: portrészorozatot és rendi szentek képeit festett a refektórium, illetve a templom számára. Utóbbiaknak elszámolási adata maradt fenn, az egész alakos, historizáló portrékat pedig morvaországi szakirodalmi előzmény nyomán és a Varannóról (Vronau an der Töpl, Vranov nad Topľou, SK) megismert hasonló feladat analógiájára datáltuk e korai időszakra.⁴⁵ A középkori alapítók képzeletbeli képmásai segítettek felismerni a családktató Fáy Tünde számára IV. Béla magyar

2. Johann Lucas Kracker: *Lebegő angyalok*, 1757. Šaštín, a Fájdalmas Mária zarándoktemplom Szent Anna-kápolnájának mennyezetképe

király Jászórol elszármazott képét (4. kép), amelyet bő két évszázados lappangás után Fáy András restaurált, és nyilvánosság elé tárt a családi alapítvány.⁴⁶ A mű párdarabjával, a Kálmán halicsi herceget ábrázoló, szintén egész alakos festménnyel együtt már 1764-ben a jászói prépost ebédlőjében lógott – Rotenstein ott látta –, a rend felozlatásakor pedig Fáy Ágoston abauji alispán vette meg őket. Mivel a Fáy család saját birtokadományozó alapítóját tisztelte IV. Bélában, a rendház újrafelállításakor nem volt hajlandó megválni a képektől. A premontreiek 1802-ben Schrött Erasmus kassai (Košice, SK) festővel másolatokat festettek azokról, amelyeket a II. világháborúig megőriztek Jászón.⁴⁷ Fáy Tünde nemcsak megrajzolta a proveniencia lehetséges útját Fáy István fáji gyűjteményétől a füles (Nikisch, A) Zichy–Meskó-kastélyig, hanem kompozíció előképeket talált (Martin van Meytens uralkodóportréiban), értelmezte a háttér jelenetét (a jászói prépostság újraalapítása 1255-ben) és az új tulajdonosok által nyilvánvalóan átigazított, a Fáy-ősökre vonatkoztatott feliratot.

Források híján a kortársi portrék tekintetében kevésbé lehetünk határozottak: a Petr Arijčuk ál-

tal Krackernek attribuíált irgalmas rendi vagy premontrai portrék éppenséggel az azonos, dél-morva és alsó-ausztriai terepen működő Daysinger vagy Franz Lorenz Korompay arcképteremésébe is beillenek.⁴⁸ 2020. június 30-án viszont Kracker egy 1751-ből szignált, datált női arcképe bukkan fel római árverésen, e nemben eddig az egyetlen. Az ábrázolat a hátoldali felirat és címer azonosítja; a Znaim környékén birtokos nemes asszony – Karolina Kaltschmied von Eisenberg, született Podstatsky von Prusinowitz – a Csillagkereszt Rend jelvényét viseli is a képen (5. kép). Frontális beállítás, egyenes tekintete, a karakteres arc és a kissé puhány kéz, az öltözék finom részletezése illik a korai Sauberer-portré mellé, és új támpontot nyújt Kracker arcképeinek meghatározásához.⁴⁹

Kracker 1764 őszen Jászórol, levélben jelentkezett gróf Eszterházy Károly egri püspök szolgálatára. Egyelőre vendégszereplésről volt szó, az új püspöki palota házikápolnájának kifestéséről az oratóriummal együtt – ezek a művek megsemmisültek az 1801-es tűzvész, de főként a későbbi átépítések során. Az első feladattal, tudjuk, Kracker decem-

3. Johann Lucas Kracker: *Lebegő angyalok*, 1757. Šaštín, a Fájdalmas Mária zarándoktemplom Szent József-kápolnájának mennyezetképe

ber 24-re végzett. A feltámadt Krisztust ábrázoló mennyezetképről egy bizonyos Franz Hauptmann, egri polgárrá lett festő akvarell-másolatot készített 1816-ban; Szmezsányi Miklós még ennek alapján írta le a freskót.⁵⁰ Ám ez a képi forrás is elveszett, legalábbis a műemléki topográfiai és a Kracker-monográfia számára, míg Urbán Márta és Köves-Kárai Petra meg nem találta újból a levéltárban, és bemutatta 2017-ben a festő jubileumi kiállításán.⁵¹ A lap egynézetű mennyezetképet örökít meg (6. kép), a teknőboltozat ívét, az esetleges térillúziót nem érzékelteti. Kétoldalt magasba nyúló sziklák, természeti részletek határolják a jelenetet, míg a szentély fölötti égboltot angyalok népesítik be. A feltámadt Krisztus alakja nem független Paul Troger azonos témájú freskójától St. Andreä an der Traisen Ágoston-rendi templomában (1730/31 körül), míg a balra fent füstölőt lóbáló nagy angyal és társa, de főként a lenti legyőzött csoport és az alvó katona az 1784-ben lebontott bécsi St. Niklas temetőkápolna „auf der Landstraße” hajójának csak vázlatról ismert mennyezetfreskójáról származhat (1740).⁵² Kracker az onnan sokat másolt, sírjára fellépő, kitárt karú Győzelmes Krisztus alakját a znaimi kapucinus főoltár Keresztelő Szent Jánosához használta fel

1757-ben. A mennyezeti tájba rendezett, sokalakos dráma a kétoldalt elfutó, páncélos katonákkal a Neu Reisch-i Saul megtérése-freskó mozgalmas színpadképének közvetlen előzménye a festő életművében, míg a halál, a bűnök, a földi hiúság elbukó, sőt a képtérből kizuhanó démonait táblaképein is tovább örökítette.⁵³

Kracker 1765-ben Bécsbe távozott Egerből, onnan nyilván haza Znaimba, majd a következő két évben megfestette a Neu Reisch-i premontrei apátság templom pompás, 1766-ból szignált freskóit.⁵⁴ 1767-ben az orgonakarzaton jelezte az alsó-ausztriai gerasi premontrei apátsághoz tartozó japóni plébániatemplom mennyezeti kifestését, amely négy boltszakaszból áll. A freskóknak volt műemléki és Kracker-irodalma, Wilhelm Georg Rizzi szóbeli közlései alapján (2004) én mégis külön vettem a monográfiában a szentély – a tituláris szent, Szent Lőrinc megdicsőülése – és a hajó, valamint a karzat freskóját, javaslatára Paul Trogernek attribúálva az első mennyezetképet. Utóbb elvettem ezt a szétválasztást,⁵⁵ ám 2011-ben végül megjelent Rizzi Kracker szerzőségét elvitató tanulmánya, és ennek nyomán a japóni szentély bekerült Johann Kronbichler 2012-es Troger-monográfiájába.⁵⁶ Az

4. Johann Lucas Kracker: IV. Béla király, 1758 körül.
Budapest, Fáy Baráti Társaság

új meghatározás lényege az a feltételezés, hogy az 1757-ben villámcsapás következtében leégett, majd 1761-ben újra felépített barokk templom szentélye mégsem szenvedett akkora kárt, hogy egy előző mennyezeti kifestés ne élte volna túl – az épület műemléki kutatása során találtak is az előzményből megmaradt szerkezeti részeket. Ám azt, hogy a gerasi premontreiek a saját ebédlőjük és lépcsőházuk mellett Trogerrel a japóni templomot is kifestették volna 1737–1738-ban, csupán a Troger-tanítvány, Johann Jakob Zeiller 1738-ból szignált, datált mellékoltárkép-párja bizonyítja, továbbá a ma látható, többszörösen restaurált mennyezeti freskó stíluskritikája. A már említett bécsi, Landstraße-i Szent Miklós-temetőkápolna hajdani kifestéséhez (1740) kapcsolt magántulajdonú vázlat – Szent püspök megdicsőülése – és Kracker sasvári Remete Szent Pál-oltárképének színpompás bozzettója (1757), ugyanőtöle a prágai Erzsébet-apácák kórháztemploma Szent Tekla-kápolnájának szintén apoteózist ábrázoló freskója (1761), valamint Troger heiligenkreuz-gutenbrunni Mária mennybevétel-freskójának (1737) részlete képezik az analógiáknak azt a sorát, amelyek összehasonító elemzése alapján a szerző Krackertől elvitatja, és a példakép-mesternek tulajdonítja a japóni freskó-együttes e leginkább sematikus darabját. Már láttuk, hogy a St. Niklas-templom freskói, akárcsak

5. Johann Lucas Kracker: Karolina Kaltschmied von Eisenberg, született Podstatsky von Prusinowitz képmása, 1751.
Műkereskedelemben (Róma, Cambi Casa d'Aste).

6. Franz Hauptmann: *A feltámadt Krisztus, 1816.*
Másolat az egri püspöki palota kápolnájának elpusztult
mennyezetképéről (Johann Lucas Kracker, 1764).
Eger, Főegyházmegeyi Levéltár

oltárképei mekkora hatást gyakoroltak Kracker forrással igazolt egyéb műveire – olyannyira, hogy Rizzi feltételezi a festő közreműködését is e bécsi munkánál –; ugyanezek a szimptómák szerintem a japonsi szentélyfreskó esetében a tanítvány szerzőségét bizonyítják (7. kép).⁵⁷

7. Johann Lucas Kracker: *Szent Lőrinc megdicsőülése, 1767.*
Japons, a Szent Lőrinc-plébániatemplom szentélyének
mennyezetképe

A tanulmány értékes levéltári forrással, Kracker gerasi működésének záró dátumával (1768. március 31.) egészíti ki a korábban közölt – és fentebb ismertetett – 1767 őszi adatokat, amelyekhez azóta megtudtuk Tomáš Valeštól a kezdés időpontját, ami 1767. július 10.⁵⁸ Ha valami, a japonsi munka ekképpen szűkre szabott időtartama – hiszen szeptemberben már állványt bontanak, legalábbis részben – elgondolkoztatott: talán mégis csupán három boltszakasról volt szó összesen? Ám a következő feladat, az elserni Maria Bründl-kegykápolna (elpusztult) kifestése⁵⁹ ennél egy nagyságrenddel kisebb volt, így 1768 tavaszán Kracker feltehetőleg nem ezért, hanem a japonsi templom teljes freskódíszének befejezésére tért vissza a gerasi premonstreiekhez.

A Szent Lőrinc-freskóhoz hasonló lehetett Egerben a volt jezsuita templom szentélye fölött Borgia Szent Ferenc apoteózisának képe 1770-ból, amelyet a hajó mennyezetének regényes legendajeleneteivel együtt többrendbeli tűzvész és földrengés pusztított el.⁶⁰ Megtalálásuk a 19. században több ízben újrafestett, magas boltozaton szinte reménytelen. Az oldalfalakon ellenben az újkori – egyébként meglehetősen formakövető – átfestés alól nemcsak valódi barokk „cirádákat” tárt fel a restaurátori falkutatás, hanem a szentély végfalán a jezsuita háztörténetben oly szemléletesen leírt, monokróm látszat-kulisszát, amely a főoltár mögött természetesség illúzióját kelti. Johann Anton Krauss szoborműve Borgia Szent Ferenc miséjét ábrázolja – oltár –, ennek festése is a Kracker-műhely, pontosabban Josef Zach munkája. A szentély 2016-ban restaurált két boltszakasza az 1801-es egri tűzvészt követő első újrafestés helyreállítására: Lieb Károly egri festő műve 1828-ból követte ugyan a barokk építészeti motívumokat, a látszat-félkupolát, de a szentélymennyezet figurális freskójáról lemondott (8. kép).⁶¹

A közelmúltban két érdekes kép került Kracker nevével összefüggésbe Besztercebányán (Neusohl, Banská Bystrica, SK). A Jozef Medvecký által szellemesen meghatározott tárgyú Joannes Cantius-kép Kracker-attribúciója a már korábban megismert vázlatrajznak köszönhető – a monográfia a műhelymunkák közé sorolta a rendkívül rossz állapotból alaposan restaurált oltárképet. Kanty Szent János (Ján Kentský) lengyel hitvallót, 15. századi krakkói (Kraków, PL) kanonokot, a teológia professzorát a csak az olajképen olvasható, könyvbéli szöveg azonosítja.⁶² A múzeumba jutott festmény a besztercebányai plébániatemplom egyik mellékoltárára készülhetett, nyilván Kracker műhelyéből került ki, de nem feltétlenül a főoltárképpel egyszerre (1774), és nem feltétlenül az ő kezétől.

8. Johann Lucas Kracker és Josef Zach: A szentély falának díszítőfestése, 1770. Johann Anton Krauss: Szobros főoltár Borgia Szent Ferenc imájának jelenetével, 1770. Eger, Szent Bernát-templom

Ugyanez érvényes a plébániatemplom helyben lévő mellékoltárképére, amelyet Ján Papco emelt ki Felix Ivo Leicher 1776-os sorozatából. E képet is témája teszi különössé: egy gótikus szobrot ábrázol a központi helyen, a Zólyom megyei Óhegy (Staré Hory, SK) csodátévő kegyszobrának angyalok által történt megmentését a protestáns zavargások idején. A kép bal háttérében apró jelenetben, középkori templomuk előtt bányászok asszisztálnak a csodánál.⁶³ Mindkét festmény jelentőségét emeli aktualizáló, helyspecifikus ikonográfiája, ami megérdemli a megrendelésük körülményeire vonatkozó, további kutatást.

Egerben ismét levéltárosi-kurátori összefogás vezetett újrafelfedezésre: megcsonkítva bár, de sikerült megtalálni a Bükkzsércről 1938-ban Mezőkövesdre került Pietà-képet (10. kép), amely nem azonos a főoltáron ma látható, szignált Takács István-képpel (átfestésnek véltük).⁶⁴ Túl Eszterházy által approbált rajzvázlatán (9. kép), amellyel szinte minden részletében egyezik, 1779-ből püspöki kifizetés igazolja Kracker szerzőségét, ám kvalitása semmivel sem emeli a fentebb műhelymunkaként meghatározott olajképek fölé. Különösen Mária arca sematikus, kifejezéstelen – de nem társtalan a festő (és műhelye) életművében: láttuk már ezt az ovális arcot, egyszerű, mandulavágású szemet a Neu Reich-i kolostori Szent Norbert-képen (1760-as évek), de az apci Szent István-i felajánlás Madonnája is ilyet visel, míg a szintén késői Felső Mecenzéf-i oltárképek szereplői mind igényesen kidolgozott karakterek (1778). Néhány zavarba ejtő replika – köztük „terven felüliek” is – még meghatározásra vár Egerben.⁶⁵

Megszaporodott a nagy freskók elemző irodalma az utóbbi időben. Túl az alapkutatásokon, most

már a nemzetközi trendeknek és a közép-európai falképfestészeti korpuszok szempontrendszerének megfelelő feldolgozásokra került sor: a prágai Kracker-freskóké Prágában, a jászóiaké Pozsonyban, míg az egri és aszódi művek nagyelemzése a Budapesten, Jernyei Kiss János szerkesztésében sorra megjelenő sokszerzős kötetekben kap helyet. Különösen kedvez a kultúrtörténeti és kontextuális értelmezéseknek a könyvtárkutatás tudományközi megközelítése: Kracker jászói és egri freskói ebben a közegben is megmérettek.⁶⁶

3. Rajzok és metszetek (proveniencia, új felfedezések, előképek)

2013-ban egy reprezentatív, egyben tudományos album kiadásának terve új lendületet adott a Kracker-rajzgyűjtemény kutatásának Szegeden.⁶⁷ A Móra Ferenc Múzeum, név szerint Szabó Tamás restaurátor-kurátor a mecénás Zsótér Andor (1824–1906) kereskedőre emlékezve, feltérképezte az 1899-es adomány összes darabját – rajzok és metszetek –, felkutatatta annak a szegedi Somogyi Könyvtárban maradt részét, felmérte, digitalizáltatta a műveket. Eredetileg egy 98 lapos kollekciónól volt szó, egy „nagy ívrétű könyv”-be bekötve, amelynek ezúttal a sokszorosított grafikai része keltett figyelmet, de előkerült további négy barokk rajz is, és Szabó Tamás számos részlettel pontosította a proveniencia Egerből történt levezetését.

Kutatásának középpontjába Joó Ferenc (1821–1880) szegedi születésű, bécsi akadémiai tanultságú festőművész került,⁶⁸ akinek barátságát Zsótér Andorral a róla készült portré is bizonyítja. Joó az egri rajztanárrá lett Joó János Mátyás (1807–1874) unokatestvére volt, nem véletlen tehát, hogy a bécsi akadémiai évek után Egerben képezte tovább magát, a Pyrker Képtár klasszikusainak másolásával – 1844 nyarán, a gyűjtemény elajándékozása előtti utolsó időben, nagy sajtónyilvánosság mellett. Minden bizonnyal ő hozta magával legalábbis a barokk rajzokat; a metszetkollekciónak saját gyűjtésével is egészíthette, és adhatta jótévedőjének barátsága vagy hálája jeléül az utóbbi elszegényedett mester.

Joó Ferenc személye elvezetett egy másik Bécsben tanult 19. századi vidéki kismesterhez, Gábrriel Menyhért (1813–1880) tiszafüredi születésű festőhöz, aki, mint ahogyan egyetlen, Szegeden megőrzött, 1847. április 26-án Egerben kelt baráti leveléből kiderül, maga is gyűjtötte a régi metszeteket.⁶⁹ Az ő grafikai hagyatéka 2000-ben bekerült a debreceni Déry Múzeum Képzőművészeti Gyűjteményébe, és ott Szabó Tamás rábukkant Kracker rajzainak egy

9. Johann Lucas Kracker: Pietà, 1779. Vázlat a bükkzsérci plébániatemplom oltárképéhez. Szeged, Móra Ferenc Múzeum

további – feltételezett – csoportjára. Autopszia után sikerült ezeket kiválasztani a 144 lapot számláló metszet- és rajzgyűjteményből, amelynek nagyobbik része maga Gábrriel Menyhért még feldolgozásra váró rajzi életműve.⁷⁰

Egerben Igric Eszter kutatásaiból⁷¹ kiindulva próbáltuk felgöngyöltetni a provenienciát, ami ugyan nem követhető egészen 1844-ig, de valószínűsíti a későbbi történetet. Kiindulópontunk az a feltételezés, hogy Johann Lucas Kracker festőeszközeit, rajzait, mintakép-gyűjteményét segédje, Johann Zirkler örökölte (esetleg az özvegy, illetve Kracker Teréz közvetítésével). Arra, hogy Zirkler maga is dolgozott Kracker vázolatai nyomán, több példánk is van, maga az állomány pedig a nőtlen festő hagyatéki összeírásában (ami egyben a halálát követő árverés jegyzőkönyve) legalábbis mennyiségileg szerepel. A Czepecz József városi szenátor által vezetett eljárás során mindent felleltároztak: első tétele „ein alter abgetragener zerissener Bunda”, az utolsó 86 (!) ecset („Pemseln 86 St.”). Összesen 30 kisebb-nagyobb kép, 44 könyv, köztük metszetesek, több száz rézmetszet, rézlemez, és a számolatlan csoportokon kívül 686 rajz került 1797 januárjában a 174 tételes jegyzékbe. Az árverés nem volt eredménytelen, bevétele talán

10. Johann Lucas Kracker: Pietà, 1779. A bükkzsérci plébániatemplom egykori oltárképe. Eger, Egri Érseki Palota

fedezte a hagyatéki terhet. A szenátor a listára feljegyezte néhány vevő nevét, azt is regisztrálta, ami visszamaradt, és amit ő maga tartott meg („extat apud me”, két esetben).

Sporer Mihály márványozó, akinél 1792–1793 folyamán bérlőként lakott a festő, a mikroszkópot és a messzelátót, valamint a tűzvést ábrázoló képet („ein mit besonderem Fleiß auf Leinwand entworfenen Feuer Brunst”, 42. tétel) szerezte meg. Szikora György festő Zirkler kabátja mellett „180 Stück gezeichnete Portrait auf kleinen Papier” birtokába jutott 3 forintért, míg a nyers és alapozott festővásznak mellé (152. tétel) megkapta a réznyomtató felszerelést: „155. 1 Press zum Kupferstich, samt Tischl und Walzen ad Nr. 152” mindösszesen 4 forintért. A legtöbb szakmai dolgot, köztük botanikai és madár-képeket Farenson Ferenc vette meg: „38 Stück botanische Zeichnungen à 4x” 5 forintért, „48 Stück Illuminierte Vogl Kupfern à 9x” 8 fl 15 krajcárért. Visszakozott a 113. tételnél (98 Academische Zeichnung Stück à 2x) talán azért, hogy megszerezze a következő (és fajlagosan olcsóbb) adagot: „194 Stück Zeichnung à 1x”, amire volt licit, mert a végén 8 fl 15 krajcárt fizetett. Végül övé lett 30 krajcárért a 86 ecset.

Farenson cseh származású festő volt, Zirkler halála után a legtöbbet foglalkoztatott mester az egri egyházmegyében. Figurális műveit kevésbé ismer-

jük, szignált freskója Jászdózsán Maulbertsch egri líceumi kápolna-beli mennyezetképéről merít, még ugyanabban az évben (1793). 1818-ban halt meg Egerben 53 éves korában, hagyatékában ingatlanokat írnak össze – a birtokába jutott rajzok és metszetek sorsa innen követhetetlen.⁷² De minden bizonnyal Egerben maradtak, ahogyan az árverésen névteleneknek jutott több kisebb „Sammlung von Zeichnungen”, illetve a visszamaradt nem csekély kontingens, benne Tiziano-reprodukciók, Ovidius-illusztációk, „135 Stück Handzeichnungen” és a Farenson által meghagyott 98 akadémiai rajz. Ezeknek a töredéke is elég volt ahhoz, hogy a két gyűjtő hajlamú fiatal festő, egy vagy több kézből, elsősorban „régí metszvényeket” szerzeményezzen Egerben az 1840-es években. Az, hogy a barokk rajzok melyike jutott Szegedre vagy Debrecenbe, ezek szerint Joó Ferenc és Gábel Menyhért gyűjtői szerencsésén és ízlésén múlt – most együtt, és a korábban közölt Kracker-rajzokkal összetartozókként mutatjuk be az eddigi ismeretlen lapokat.

Minden bizonnyal másolat, vagy legalábbis parafázis a *Vonuló császári-királyi dragonyosok* címen (11. kép) a szegedi Somogyi Könyvtárból közzétett, fekvő formátumú, szürkével lavírozott tollrajz.⁷³ Talán egy Georg Philipp Rugendas-metszet ihlette, kissé karikatúrisztikus zsáner, amely a ló- és lovasábrázolás rutinját szolgálhatta a tájkép, a levegőperspektíva, a távolba vesző részletek, a kidolgozottság és a befejezetlenség rajzi megoldása mellett. Csataképet nem ismerünk Krackertól, lovasokat, lovat kellett festenie szentképeken, freskón; innen elsősorban a távolság rétegeinek fokozatos stilizálásának módszerét meríthette még pályája kezdetén.

Két szentkép vázlata következik Debrecenből, fekete tintás tollrajz szürke lavírozással és erőteljes vonalkázással. A technika – átmenet Kracker „grafikus” és festői rajzai között –, az alapos kidolgozás

11. Johann Lucas Kracker: *Vonuló császári-királyi dragonyosok*, 1760 körül. Szeged, Somogyi Könyvtár

Művészettörténeti Értesítő 70 (2021)

12. Johann Lucas Kracker: *Szent Ágoston*, 1750–1754 között. Debrecen, Déri Múzeum

a zناimi festő korai korszakára helyezi a lapokat. Az egyik, Szent Ágoston a dolgozószobájában (12. kép), ami valójában egy kőpadlós cella középkori falakkal és sok könyvvel, balra elől pulpittussal, ahol az egyházatya művét írja – ő maga álló, statikus alak, égre tekintő, szakállas püspök, baljában attribútuma, az égő szív. A jobb előtérben két, püspökbötöt tartó puttó-angyal – „unterschiedliche Engel” valamely népszerű mintalap után – zárja le a teret. Ez a vázlat álló téglány formátumú, tehát nem feltétlenül oltárkép céljaira szolgált. A következő, hasonló intenzitású és technikájú rajz viszont alulfelül ívelt keretelésbe foglalt, és Nepomuki Szent Jánost ábrázolja (13. kép) szintén rusztikus, kőpadlós, rácsos ablakú helyiségben: ez börtön, az előtérben lépcső és kőoszlopra erősített akasztófa. A papi ruhás szent térdelve imádkozik, kezében feszület, miközben keze-lába súlyos kötömbhöz van láncolva. Az imádság tárgya és célja, a Madonna a mellette álló, meztelen gyermekkel a jobb háttérben, felhőn jelenik meg apró angyalfejek körében, Nepomuki Szent János hátrafordulva rá tekint. (A gyermek Jézus talán a szent nyelvét mutatja fel, készül felmutatni, vagy legalábbis ez volt a rajzoló szándéka.)

A IV. Vencel király által elfogatott prágai kanonok tömlöcében valóságként jelenik meg Mária gyermekével, ami az elvontabb Nepomuki-képek sajátja;⁷⁴ azokon a szent tájban imádkozik vagy oltár előtt, a háttérben rendszerint mártíromságának apró jelenetével. Szent Ágoston rajzán elsősorban a belső árnyékolást erősíti a párhuzamos vonalkázás, míg emitt az építészeti részleteket hangsúlyozza ez a rajzi eszköz az alakok, ruhák, felhők halvány szürke modellálása mellett. A térképzés, a motívumok, a karakterek – a szakállas egyházatyja, a fiatal, jellegzetes arcélú szent és a frontális Madonna sötét szemekkel – a festő már ismert készleteiből valók. A két rajz nem feltétlenül egyazon megrendelésre, de közel egyszerre készülhetett, kolostor, rendi templom, talán a premontreiek részére az 1750-es évek első felében.

Paul Troger és a Troger-kör rajzstílusát 2000 táján Monika Dachs vette ismét górcső alá, mindenekelőtt a mester rajzainak azok másolataitól történő megkülönböztetése céljából. E kutatás során elsőként a grafikus jellegű, sűrűn vonalkázott rajzokat

13. Johann Lucas Kracker: Nepomuki Szent János a tömlöcében a Madonna előtt, 1750–1754 között. Debrecen, Déri Múzeum

sikerült megérteni, zömüket id. Josef Winterhalder szobrásznak tulajdonítani, ezek másolatait pedig Winterhalder privat oktatói tevékenységével magyarázni.⁷⁵ A Kracker-gyűjtemény egy rajza, ami a brünni Domonkos-rendi Szent Mihály-templom 1743-ból datált főoltárának oromzatán álló Ráfáel arkangyal-szobor önállósított újraalkotása, mégpedig Winterhalder egy szinte azonos tollrajza nyomán, e feltételezett gyakorlat eddig egyetlen konkrét példája.⁷⁶ Maga a szobor id. Winterhalder alkotása, és ugyane templom Aquinói Szent Tamás-mellékoltárképe Kracker egyik első brünni munkája, amelyet ugyane mester szobrai fognak közre – a forrásirodalom által számon tartott együttműködésük mégis később, Znaimban kézenfekvő. A fennmaradt Kracker-rajzok közül két grafikus jellegű lap pontosan datálható oltárképvázlat, a hódnitzi (Hodonice, ČR) templom 1750-ben jelzett ovális Szent Ignác-képeie.⁷⁷ Egy háromtagú, autonóm rajzsorozat pedig, antik és bibliai hősnők lerajzolása 17. századi francia metszetekről az elszakadás, ha tetszik, a kísérletezés folyamatát illusztrálja: két erőteljes, la-vírozott, egyben a fentiek módjára alig vonalkázott tusrajz mellett a harmadik vegyes technika és stílus: Antipé fekete tussal és barna tintával kidolgozott, könnyedebb rajza félig vonalkázással, félig pedig ecsettel érzékelteti a modellálást, az árnyékokat, dekoratív megosztásban.⁷⁸ Kracker grafikus rajzstílusára tehát inkább köthető Winterhalderhez, mint Trogerhez, ám még az 1750-es években elhagyta azt. Az alsó-sebes-i (Nižná Šebastová [Prešov], SK) minorita templom szignált, datált mellékoltárképe (1754) vázlatára már ugyanazt a határozott, de vékony körvonalú, ecsettel finoman árnyékoló „modello”-stílust mutatja, ami a legtöbb festő, szobrász és építész (például Michael Angelo Unterberger, Josef Thaddäus Rotter, Andreas Schweigel vagy Franz Anton Pilgram) kész terveit jellemzi a korban, és amit valószínűleg Kracker maga is elsőként megtanult.⁷⁹ És bár Winterhalder (eddig megismert) rajzai, az oltártervek is, mind vonalkázottak, tehát nem feltétlenül és elsősorban grafikus ambícióival függenek össze, Kracker esetében sem lehet teljesen kizárni a rézkarcolás gondolatát – több kortársától ismerünk sokszorosított műveket, legalábbis próbálkozást, tőle egyet sem –, amennyiben a segéde hagyatékában megmaradt réznyomtató felszerelés tőle származott.⁸⁰

Azt, hogy a korábban publikált grafikus jellegű rajzok, nyilvánvaló másolatok nem Winterhalder, hanem Kracker művei, elárulja néhány személyes vonás vagy gyöngeség, így a Maratta-lerajzolás (Mária születése) elnagyolt része a háttérben, vagy a sraffozott és pöttyözött Puttó oroszlánnal karjának hibás rövidülése.⁸¹

A Jézus megkeresztelését ábrázoló lavírozott tollrajz (14. kép) kétségkívül a jászói premontrei prépostsági templom főoltárképének, Kracker 1762-ből szignált művének első vázlatát, az azonban még sokat változott.⁸² Az alkotás folyamatát több festmény is dokumentálja: régóta ismerjük a hatalmas főoltárkép két remek színvázlatát, amelyek egymással csaknem teljesen megegyeznek, és mindkettő Jászón maradt fenn korunkig az apátságban. Némi elnagyoltság okán a Kassára jutott, bár csak pár milliméterrel kisebb bozzettót (15. kép) vélem előkészítő vázlatnak, és ez után készülhetett a (ma) pozsonyi, jobban kidolgozott, reprezentatív „bemutató” példány. A színvázlatokat két irányba fejlesztette tovább Kracker. A főoltárkép eltérései három lényeges ponton mutatkoznak: a Keresztelő alakja elmozdult, dinamikusabb lett – egyúttal kissé instabil –, a bal előtér csoportja kissé átrendeződött, és fontos ikonográfiai változtatás gyanánt a festő elhagyta a

kép felső részére tervezett Atyaisten alakját (belőle oromszobor lett), csak angyalok asszisztálnak az epifániánál. A háromalakos redukcióról már szó volt: a Neu Reisch-i premontrei apátsági templom szentélybeli oltárára került egyfelől, kis méretű freskón jelenik meg – a keresztelőmedence fölött – a közeli Ranzern plébániatemplomában 1763-ban, majd Kracker halála után segéde, Zirkler művén, Demjénben, mellékoltáron 1782-ben.⁸³

A debreceni rajzvázlat lényegesen közelebb áll a Keresztelés bécsi példaképéhez, Daniel Gran irgalmas rendi templom-beli főoltárképéhez (1736),⁸⁴ mint a későbbi fejleményekhez. Jóllehet éppen Jézus alakja tér el attól: a rajzon Unterberger és Troger megvalósításaihoz hasonlóan keresztbe tett karral, alázatosan fogadja a keresztvizet, míg a képalakítás összes következő fázisán megjelenő imádkozó mozdulata Grantól kölcsönzött, akárcsak az Atya mennyben megjelenített motívuma. A kevés figurás vázlat többi eleme részben Michael Angelo Unterberger

14. Johann Lucas Kracker: Jézus megkeresztelése a Jordán folyóban, 1762 körül. A jászói Keresztelő Szent János premontrei apátsági templom főoltárképének vázlatát. Debrecen, Déri Múzeum

15. Johann Lucas Kracker: Jézus megkeresztelése a Jordán folyóban, 1762. A jászói Keresztelő Szent János premontrei apátsági templom főoltárképének színvázlatát. Košice/Jasov, Premontrei Apátság

kremsieri (Kroměříž, ČR) piarista főoltárképét – Keresztelő Szent János prédikációja, 1754 körül –, részben Kracker e képtől nem független, ám természeti és zsáner-részleteiben Troger hradischi (Hradiško u Olomouce, ČR) freskójáról is merítő znaimi kapucinus főoltárképét idézi, és ugyanezek az előzmények szolgálnak a kompozíció tovább bővítésére a festett vázlatokon. A bal előtérben hangsúlyos, háttal ülő figura az 1760-ból való Alt Reisch-i oltárkép (rajzvázlatának) Szent Rókus-alakját ismétli.⁸⁵ Keresztelő Szent János határozott mozdulatú atléta alakja, arca, profilja innen egészen a főoltárképig konstans, Jézusnak nemcsak a gesztusa, hanem a fiziognómiája is változik a későbbiekben – utóbbi előnyére. Ám a keresztelés-jelenet legmegkapóbb része, harmadik eleme is hiányzik még a rajzról: az angyal, aki kitért karral leplet tart Jézus mögé, fehérén világító felületé nagytárgy a mennyből, illetve a Szentlélek galambjától Krisztus felé irányuló fénycsövet. Ezt a jól sikerült motívumot szerette meg olyannyira Kracker, hogy a redukált változatok egyik főszereplőjévé tette, de ez az 1762-ben szignált jászói főoltárképnek is a fénylő közepe.

A rajz talán még a festő Jászóra történt visszaterése előtt, Prágában készülhetett, megadott méret

szerint „bekottázva” (a kép több mint hét méter magas!), legelső képi ötlet, javaslat gyanánt. A szaggatott, laza körvonalak, az alig jelzett arcok és a kevés lavírozás az „első gondolat” stílusjegyei, legalábbis a jobban kidolgozott modellókhöz – mint az említett Szent Sebestyén és Szent Rókus-oltárképé, vagy a jászói Királyok imádása-predellaképé⁸⁶ – képest. A templom valóságos tere, a leendő – és nyilván szintén felvázolt – mennyezetfreskók mozgalmas történetei és talán a megrendelői igény fényében is kevésnek bizonyult ez a terv. A festő a továbbiakban számos részlettel, a fent említett leplet tartó angyal mellett az elő- és háttér zsánerelemeivel – a keresztelésre váró nép csoportjaival – kiegészítette, egyúttal távlatosabbá tette a Jordán folyó csillogó víztükrére által festői egységbe foglalt bibliai képet.

A debreceni rajzok egy következő csoportja – négy lap, kettőnek a hátoldala is – a gerasi premontrei apátság nyári ebédlőjének („Marmorsaal”) mennyezetfreskójáról készült: Paul Troger 1738-ban festett, a csodálatos kenyérszaporítást ábrázoló művének⁸⁷ (16. kép) részleteit ábrázolja. A másoláshoz Kracker az előbbieken részletezett, 1767-es gerasi tartózkodása adott alkalmat.⁸⁸ Troger is, Kracker is

16. Paul Troger: Az isteni gondviselés a csodálatos kenyérszaporítás példáján, 1738. A gerasi premontrei apátság nyári ebédlőjének („Marmorsaal”) mennyezetfreskója

találkozott már korábban ezzel a témával: azt, hogy Kracker ismerte – nyilván másolta is – Troger 1731-es hradischi hasonló tárgyú mennyezetképét, a freskó részleteinek felhasználása bizonyítja a znaimi kapucinusok főoltárképén és annak vázlatán – Keresztelő Szent János prédikációjának hallgatóságához 1757-ben –, a jászói főoltárképen és vázlatain 1762-ben, és a jászói premontrei templom szintén Keresztelő Szent János prédikációja-tárgyú nagy freskójának körbefutó zsánerjeleneteihez (1763). A freskón elsősorban a főszereplő (Krisztus, illetve a Keresztelő) jobbán sátorszerűen kifeszített nagy lepel tűnik fel, a bal oldalon álló, figyelő férfiak Znaimban is, további álló és fekvő csoportok, a lombos fa, napernyő, a dombhajlat mögött eltűnő/feltűnő alakok, gyerekek, és egy talán tintoretói eredetű toposz, a háttal ábrázolt, félig földön fekvő anya, karján kisgyermekkel. A prágai Szent Miklós-freskó csodaváró népe sem független a hradischi refektórium mennyezetképétől, különös hangsúlyt kapott rajta a háttal ábrázolt, felfelé lépdelő nőalak, ott korsóval, emitt „Trogerkék” lepellel.⁸⁹ A fenti átvételek alapján Kracker hradischi útját brünni mestere, Rotter ottani munkájához szokták kapcsolni – utóbbira 1751-ből van dokumentum, maguk a művek elvesztek⁹⁰ –, de a znaimi festő a premontreiek révén máskor is járhatott az Olmütz (Olomouc, ČR) melletti apátságban. Troger repríze Gerasban sokban különbözik saját

előzményétől, Kracker ezt bizonyára észrevette, és újból jegyzetelni kezdett. Hogy mihez tervezte felhasználni a témát vagy a részleteket, nem tudjuk; ebben az időben már az egri püspök soron következő megbízásaira készült. Azt, hogy Gerasban a lépcsőházi freskót is másolta – Trogernek ez a műve megsemmisült a 19. század folyamán, csak pompás színvázlata ismert –, a kispréposti palota dísztermének mennyezetképe bizonyítja Egerben (1774).⁹¹ Kracker későbbi egri műveiből is sok elpusztult – a püspöki palota szobáinak vagy a kerti pavilonok kifestésének a témája nem ismert, de a gerasi motívumokat nehéz elképzelni ezekben.

A rajzsorozatból éppen a freskó bejárati ajtó fölötti főnézete hiányzik az ülő Krisztus alakjával, amelyhez Troger saját vázlatrajzát is ismerjük⁹² – ez lehet véletlen, még ha ez a részlet követi is leghívebben a hradischi megvalósítást –, majd tőle jobbra haladnak a jelenetek. A sarkokat kiterítve ábrázolja Kracker, tehát egy nézetben látjuk az apostolt, aki egy asszonnak ad kenyeret, az előtérben ülő, lábát a festett fópárkányról lefogató, kutyát etető kisfiút – a terem és a freskó emblemikus figuráját – és a csonka fa alatti/körötti csoportokat: a gyermekét itató anyát, az elől magasodó díszes öltözékű férfit, a sziklán elheverő pásztorokat és hátul/fent a haját fésülő asszonyt társnőivel (17. kép). A keleti, ablakos rövid fal, illetve sarok feletti freskórészlet

17. Johann Lucas Kracker: Fiú kutyával, kenyeret osztó apostol és további alakok tájban, 1767. Paul Troger gerasi freskójának részlete. Debrecen, Déri Múzeum

az előző, festőien lavírozott másolattal ellentétben satírozott körvonalrajz, és ott folytatja, ahol az véget ér: balra kövön ülő, beszélgető férfiak, közepén a fa alatt szalmakalapos anya gyermekével, három fiatal nő kíséretében (18. kép). Az előtér hangsúlyos alakja, egy fekvő katona valójában már a boltozat következő hajlatában van megfestve, kezét (halál?) fölfelé, a hátrébb ülő, szakállas öreghez nyújtja. Harmadik társuk alakja befejezetlen, viszont a freskó háttérében elmosódó fejek itt kontúrosan kiemelkednek. A bejárattal szemközti hosszú falról nincsen rajz, a következő sarkon túl is csak egy csoportról, középpontjában a sziklán ülő pásztorbotos fiúval (19. kép). Balján ivó alak és kisgyermek, jobbán karját magasra nyújtó nőalak és további aszszonyok, gyermekek némi alulnézetben, sötétebb-halványabb lavírozással. A negyedik részlet ennek folytatása, és eléri a negyedik sarkot – kiterítve –: a fa alatt ülő apostol nagy kosárból osztja a kenyeret, előtte egy másik a sziklára dől (20. kép). Félig háttal ülő öreg egy csúcsos süvegűvel az ujjain számol, többen imádkoznak, a jobb szélen magas nő szintén hátról, karján, szoknyájánál gyermekekkel. Az ő mozdulata már a központi jelenet felé irányul, innen egy következő apostol nyújtja felé a kenyeret. Ez a csoport, amely a sötét kövön ülő, háttal ábrázolt férfiak hangsúlyos alakjaiból a kosarat tartó gyermekkel és a háttérben egymás felé forduló két

további fejjel együtt gúlát alkot, önálló lavírozott tusrajzként a lap hátoldalán szerepel (21. kép).

Szintén hátoldali rajz, a pásztorfiút ábrázoló részlet a mennyezet központi csoportjának leheletfinom, vonalas lerajzolása: a *Providentia divina* ez, az Isteni Gondviselés jelképes nőalakja felhőn ülve, rövidülésben, drapériája az égben lebeg (22. kép). Szép feje körül dicsfény, jobbában jogarat emel a magasba, rajta a sugárzó háromszög jele; bal kezében bőségszaru kalással, gyümölcscsel, gyermek-angyalok által megtámogatva, körülöttük további szárnyas fejek. Kicsit lejjebb még egy gyermek-angyal, a freskón láthatónál kevésbé kiemelve; bojtos zsinórt tart, a csillár helyét jelölve ki a mennyezeten. Ennek a rajznak a minősége, de technikája is – alig szaggatott, vékony körvonalak kevés belső satírozással – megközelíti a példaképét, Trogerét; egyedül az angyalfekettétség nem éri el a Krackernél szokásos jelzésszerű könnyedséget. A freskónak ez az eszmei lényege, a többi a hozzátartozó *historia*: e részlet emeli a *Providentia divina* allegóriájává az ötezer ember krisztusi táplálásának evangéliumi példázatát; összekapcsolásuk a premontrai programadó, vele Paul Troger ikonográfiai leleménye.⁹³

A tanulmányi célú Troger-másolatoknak ez a pontosan meghatározható sorozata felveti a kérdést, hogy segítségükkel nem lehetne-e jobban megközeleíteni az anonim Troger-követő vázlatokat, azok két,

18. Johann Lucas Kracker: *Fiatal anya szalmakalapban és további alakok tájban*, 1767.
Paul Troger gerasi freskójának részlete. Debrecen, Déri Múzeum

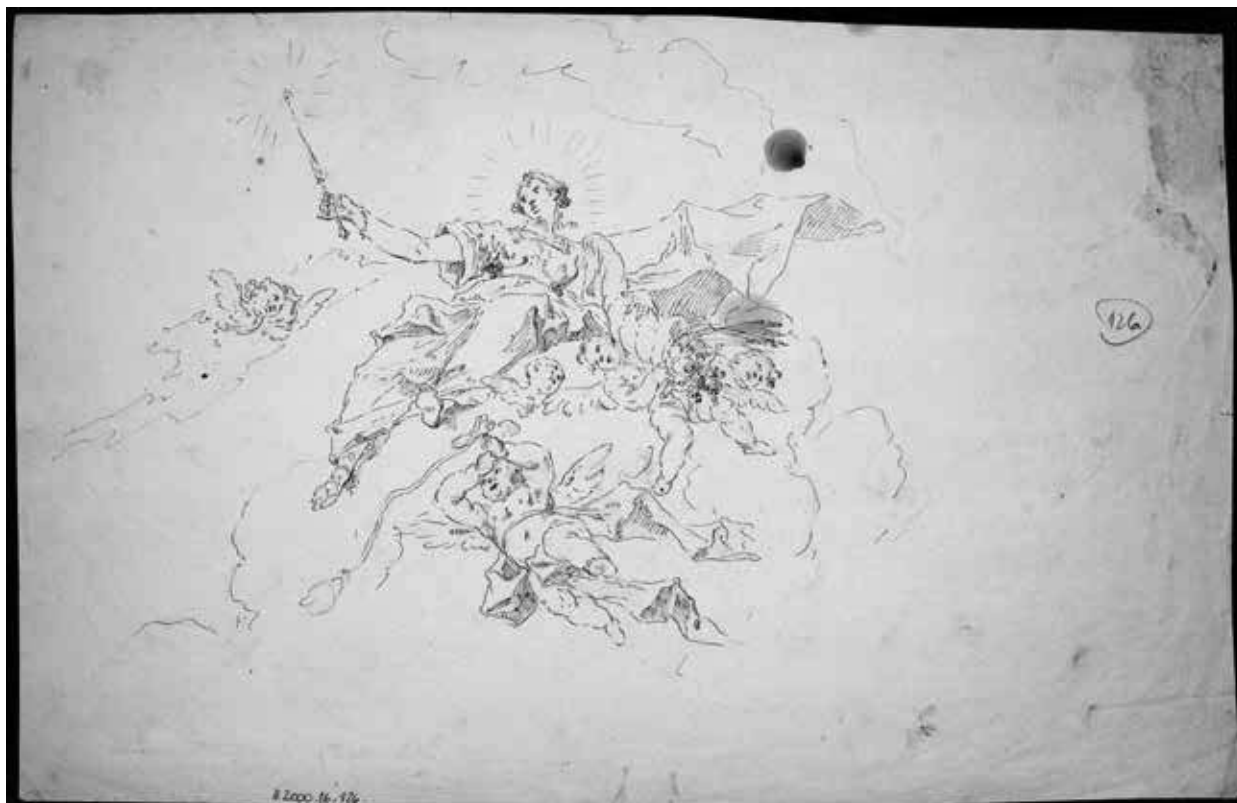
19. Johann Lucas Kracker: Pásztorfiú bottal, nők és kisgyermek tájban, 1767.
Paul Troger gerasi freskójának részlete. Debrecen, Déri Múzeum

20. Johann Lucas Kracker: Apostol kenyeres kosárral fa alatt és további alakok tájban, 1767.
Paul Troger gerasi freskójának részlete. Debrecen, Déri Múzeum

21. Johann Lucas Kracker: Kenyeres kosarat tartó fiú, egy apostol és három férfi csoportja, 1767.
Paul Troger gerasi freskójának részlete. Debrecen, Déri Múzeum

22. Johann Lucas Kracker: A Providentia divina allegorikus nőalakja gyermek-angyalokkal, 1767.
Paul Troger gerasi freskójának részlete. Debrecen, Déri Múzeum

Művészettörténeti Értesítő 70 (2021)

23. Johann Lucas Kracker: Szent Zsófia, 1775. Az egri Padovai Szent Antal minorita templom mellékoltárképének vázlat. Debrecen, Déri Múzeum

a szakirodalomban jól ismert múzeumi csoportját. A salzburgi Rossacher-gyűjtemény⁹⁴ kétoldalas lapjai egyazon művésztől származnak, aki lerajzolta Paul Troger Bécsben fellelhető műveit, a pozsonyi oltárképeket is, egy (elpusztult) Mildorfer-freskót a Stephansdomban, továbbá Martino Altomonte és Michael Angelo Unterberger egy-egy emblemikus alkotását. Újabb meghatározásuk egyre inkább távolítja a sebtében odavetett, mégis kissé merev, emlékeztető vonalrajzokat Troger művészetétől. Több olyan „standard” művet megörökítenek, amelyeket Kracker is felhasznált saját festészetében – így a temetői St. Niklas-templomból Plattba jutott Immaculata- és Szent József halála-oltárképeket, Unterberger Nepomuki Szent János-kompozícióját⁹⁵ –, újonnan megismert rajzai pedig kitágítják „modusainak” skáláját éppen a gyors, vonalas vázlatok irányába. A jelzesszerű, halvány szürke belső árnyalás, a csekély modellálás, az arcok, kezek végtelenül egyszerű sémája azonban az ő rajzain csak elvétve jelenik meg, és nem egyszerre. A lavírozott Jézus megkeresztelése-vázlat elnagyolt figurái és a szegedi „Szent Imre-variációk”⁹⁶ egy-egy vonással stilizált arca, a kesztyűszerű kezek a salzburgi együttes minden lapján megfigyelhetők, mégsem kívánkoznak egyazon sorozatba – mint ahogyan a szegedi rajzok elvezettek a debreceniekhez –, ennyi hasonlóság még kevés ahhoz, hogy Kracker lerajzoló stílusának egy újabb változatát lássuk a Rossacher-féle vázlatkönyv lapjaiban.

Az ú.n. Nürnberger Skizzenbuch változatosabb (és nagyobb) kollekció, és első teljes, gyűjteményi publikációja óta – amely Troger saját kezű rajzait is számon tartja benne – néhány egyéb lapja „gazdára talált” Caspar Franz Sambach és Josef Ignaz Mildorfer, de elsősorban a szobrász Jakob Christoph Schletterer személyében.⁹⁷ Itt nincs egyetlen egyezés sem Kracker ismert, önálló műveivel, de néhány téma és a vékony körvonalú, halványan lavírozott vázlatstílus, figurák, arcok, gesztusok esetenként megidézik rajzait és néhány monumentális alkotását. A tékozló fiú búcsúja a ház előtt, fa alatt, a klasszikus Ábrahám és a három angyal-kompozícióhoz hasonlóan, vagy a „hevenyészett” modorban felvázolt Kulcsátadás – szén- és krétarajz –, Szent Ágoston vagy a négy egyházatya disputája – szürkésbarna lavírozással –⁹⁸ egy Troger holdudvarához, annak jó másodvonalához tartozó festő szuverén alkotásai, aki – konkrét megfelelések és adatok híján – szintén nem azonosítható Johann Lucas Krackerrel.

Ahogyan a szegedi rajzgyűjtemény kulcsdarabja az egri minorita templom főoltárképéhez készült, kidolgozott modello – ez keltette fel 1979-ben a rajzok iránti figyelmet –, szintén az egri minoriták-

hoz köthető a nyilvánvaló „biztos pont”, a Szent Zsófiát ábrázoló oltárkép-vázlat⁹⁹ Debrecenben (23. kép). Csak a formátum tér el kissé a festményétől, megnyújtottabb, magasabb. Eredetileg talán önálló mellékoltárképnek képzelte Kracker a Nyitray Zsófia megbízásából 1775-ben rendelt művet: három vértanú leányának (Fides, Spes, Caritas) koporsója mellett, gótikus templomban imádkozik a révült matróna, Sophia. Látomásában a legendabeli királylányok középkorias öltözékben, palmaággal, illetve egyikük kínzatására utaló tállal (valójában Szent Agáta attribútumai a levágott keblek), felhőn ülve, egymás felé fordulva jelennek meg. Az elkészült predellaképen, amely a nagy méretű, szintén Kracker-festette, pompás Szent Anna-oltárkép kválitációs kísérője, csupán a környezet lett összefogottabb, a leányok csoportja kissé szorosabb, kezükbe kard is került. Klasszicizáló dísz kapott a koporsó, és a festő beleszabta ekképpen koncentrált kompozícióját a lant alakú, kisebb keretbe (24. kép).

Két Mária mennybevételeit ábrázoló oltárkép-vázlat tartozik még a debreceni kollekcióba. Az egyik nagyobb méretű, szaggatott vonalrajz kevés belső vonalkázással, sok szereplővel, a felső részen a Szentháromság megjelenítésével (25. kép).¹⁰⁰ A tört ívű keretbe foglalt kompozíció két részből tevődik össze: lent a rövidebb oldalával ábrázolt koporsó, körülötte az apostolok élénken gesztikuláló, dőbent alakjai, balról lombos fa jelzése, az előtérben a földön nyitott könyv. Az égi szférában pedig a kitért karú Mária érkezik felhőgomolyagon a mennybe két angyal kíséretében, ahol az Atya és a Fiú

24. Johann Lucas Kracker: Szent Zsófia, 1775. Eger, a Padovai Szent Antal minorita templom Szent Anna-mellékoltárának predellaképe

25. Johann Lucas Kracker: Mária mennybevétele, 1774 körül. Debrecen, Déri Múzeum

koronával fogadja; fölöttük a Szentlélek galambja, Jézus lábánál hatalmas kereszt. A nagy méretű, levegős képet ígérő, meglehetősen önálló vázlatra Troger altenburgi főoltárképe hatott a népszerű Sebastiano Ricci- vagy Pittoni-elemek mellett: elsősorban az apostolok változatos karakterei, izgatott mozdulataik, a balra elől repousoirként ábrázolt, térdelő Szent Péter. Kracker korai, zlabingsi Mária mennybevétele-főoltárképét a znaimi kórháztemplomával azonosítjuk (1751) (2. kép): itt ugyan szerepel a Szentháromság fent, de az apostolok csoportja egészen apró jelenet a kép alsó részében.¹⁰¹ Ez a téma került az egri székesegyház Mária-kápolnájának mennyezetére 1765-ben, a freskó nyomtalanul elpusztult a barokk főtemplom lebontásakor. A vázlat talán, mint afféle rajzi ötlet, az 1774-ben Besztercebányára szállított főoltárképpel hozható kapcsolatba, bár ott bonyolultabb az ikonográfia: a Szentháromság együttese külön kompozícióban az oromképre került, amelyet körülvesz a Mária megkoronázását ábrázoló mennyezetfreskó, Anton Schmidt korábbi műve. A szarkofág helyzete, az

Művészettörténeti Értesítő 70 (2021)

apostolok erőteljes figurái bizonyos átrendezéssel, a térdelő Szent Péter, lábánál a könyv, a képet balról lezáró lombos fa arra utal, hogy e kép egyik első gondolata lehet a debreceni rajz, még a helyszín pontos ismeretét megelőzően.¹⁰²

A másik, hasonló tárgyú rajz gondosan kidolgozott modello, tört ívű keretben, fekete tintával, szürke lavírozással (26. kép).¹⁰³ Szintén a Szentháromsággal együtt mutatja be a jelenetet, ám jóval higgadtabb szereplőkkel. A sírt körülvevő apostolok közül hárman egyénítettek; itt is Szent Péter zárja le balról a teret. Felhőgomolyagon emelkedik a mennybe a bájos Mária két nagy és két kisebb angyal segítségével, hatalmas drapériája szabadon lebeg. A halványabban megrajzolt Atya és a Fiú csilagkoronát tart Mária feje fölé, a kompozíció csúcán a Szentlélek galambja látható; a jobb szélen némi természeti elemek jelzése. E vázlat megvalósítása az olaszliszkai plébániatemplom főoltárképe (27. kép), amit azonban nem sorolnék Kracker életművébe; a rajzi egyezések ellenére műhelymunka, talán a rajzok következő birtokosa, Johann Zirkler festette az 1780-as években.¹⁰⁴ A kompozíció adott,

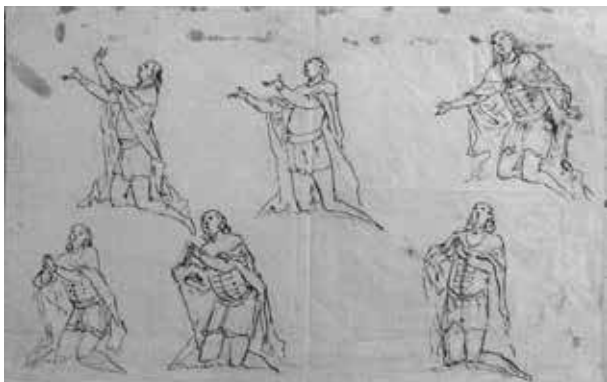

26. Johann Lucas Kracker: Mária mennybevétele, 1775–1779 között. Debrecen, Déri Múzeum

27. Johann Lucas Kracker követője: Mária mennybevétele, 1775–1790 között. Olaszliszka, a Nagyboldogasszony-plébániatemplom főoltárképe

de kissé leegyszerűsített: Evangélista Szent János alakját a festő a jobb oldalra helyezte, eggyel kevesebb az angyal, Mária arca a szintén Kracker-eredetű, egyenes orrú, ovális típus, a Szentháromság távolba vesző együttesét viszont, jól megértve a rajzot, visszafogottabb színekkel festette meg. A rajz hátoldalán halvány töredékek láthatók: egy térdelő fiatal király liliommal és egy koronás női fej grafittal felvázolva. Ezek az olaszliszkai temp-

28. Johann Lucas Kracker vagy műhelye: Szent Imre térdelő alakja hat változatban, 1770–1780 között. Szeged, Somogyi Könyvtár

lom egyik mellékoltárképének figuráit idézik, és összefüggésbe hozhatók a szegedi könyvtár Szent Imrét hat változatban ábrázoló, már említett tollrajzával (28. kép).¹⁰⁵ A festményen, amely szintén nem Kracker műve, a hátoldali halvány alak tükörképe látható liliommal mint Szent Imre, mögötte a koronás királylány Magyarországi Szent Erzsébet lehet. Mindenszentek-oltár ez, a magyar szentek, elsősorban István és László, a korona és a kard kiemelésével, de közöttük magasodik a Habsburg-birodalomszerte tisztelt Nepomuki Szent János is; bal oldalon Szent Katalin és Borbála mögött bizonyára Árpád-házi Szent Margit a felbukkanó apácászent (29. kép). A szegedi lapon látható adoráló fiatal királyszent (egyik) beállítását végül ennek az oltárképnek a Szent László-alakja örökölte; a rajz további „Szent Imre-variációi”, akárcsak az olaszliszkai Szent István Kracker kései, apci oltárképével mutatnak rokonságot.¹⁰⁶ A merev beállítás, a tömörszerű volumenek, a mozdulatlan ruhák és a zömmel egyforma félprofilból ábrázolt arcok műhelymunkára, talán szintén Zirkler – netán Falkoner? – kezére vallanak. A Zemplén megyei Olaszliszka bár a 18. században az egri egyházmegyéhez tartozott, kegyurai a középkor óta a szepesi káptalan és a szepesi prépostság voltak. Gótikus templomát Eszter-

29. Egri festő, 1775–1790 körül: Mindenszentek, középpontban a magyar szentekkel. Olaszliszka, a Nagyboldogasszony-plébániatemplom mellékoltárképe

házy Károly kezdeményezésére 1769 után barokkizálják, 1775-ben a püspök új plébániaházat építtet.¹⁰⁷ E két adatból még nem következik a későbbi egri püspöki mecénatúra, de feltételezhető; a szegedi és a debreceni Kracker-rajzok összefüggése egymással és az olaszliszkai oltárokkal mindenesetre ebbe az irányba mutat.

Műhelyéhez köthető, de nem feltétlenül Kracker műve a Zsótér-gyűjteményből a szegedi múzeumba jutott kétoldalas barokk rajz,¹⁰⁸ előoldalán egy kereszt és könyv előtt mélyen leboruló, csuhás szerzetessel – minden bizonnyal Assisi Szent Ferenc (30. kép). Fölötte felhőn megjelenik a Madonna az ölében álló gyermekkel, jobbra mögötte pedig egy nagy angyal áll füstölővel. Az előtérben koponya, a jobb felső sarok gótikus építészeti helyszínt jelez. Apró angyalfejek tarkítják a leget. A hátoldal az angyali üdvözlés elnagyolt vázlatával, lámpával, függönnyel, néhány bútorttal jelzett belső térben (31. kép). Balról érkezik az angyal, legfölül a Szentlélek galambja repül be. Elöl teljes profilból ábrázolt a térdelő Mária, alakját dús drapéria fogja körül, előtte kosár, mögötte karosszék. A kompozíció – há-

30. Johann Lucas Kracker műhelye: A Madonna előtt imádkozó Assisi Szent Ferenc, 1770–1780 között. Szeged, Móra Ferenc Múzeum

31. Johann Lucas Kracker műhelye: Az angyali üdvözlés, 1770–1780 között. Szeged, Móra Ferenc Múzeum

romszög emitt, a földi és mennybéli jelenések átlós elrendezése a hátoldalon –, a technika – vékony körvonalrajz barna tintával, kevés vonalkázással – mindkét esetben beleillik Kracker természetébe, legközelebbi rokona a késői művek közé sorolt és szintén kétoldalas rajz: Szent József halála, a papír hátán az apostolok áldozásának könnyedén felvázolt jelenetével.¹⁰⁹ A két lap, négy rajz elnagyolt voltak és néhány vitathatatlan motívumazonosság miatt összetartozik, a leegyszerűsített arcvonások, a reszketeg körvonalak pedig a hevenyészett, első ötlet jelleggel, de a vázlatstílus „öregkori” modusával is magyarázhatók. Egyedül a most megismert, a többenél kidolgozottabb, igényes festményt előlegező (esetleg másoló) Szent Ferenc-lapon tűnnek fel a Kracker többi rajzától idegen karakterek, vonallal húzott vagy kikerekített szemek, stilizált, nagy kezek. Ezeket ugyan nem találjuk meg egyértelműen Zirkler festészetében, ahogyan a vázlatok is inkább csak témájuk révén kapcsolódnak az ő oltárképeikhez – egyiknek sem ismerjük konkrét megvalósítását –, a négy rajz szerzője, a hasonlóságok és különbségek okán talán Kracker utolsó tanítványa és segédje, praxisának örököse, Johann Zirkler lehet.

32. Grafikai művek Johann Lucas Kracker előképekészletéből: (1) Gilles Rousset és Abraham Bosse rézmetszete Claude Vignon rajza után: Semiramis, 1639–40 körül; (2) Jacobus Frey rézmetszete Carlo Maratta után: Xaveri Szent Ferenc halála, 1733; (3) Joseph Canale rézmetszete Ludovico Stern után: Sigmaringeni Szent Fidél, 1760 körül; (4) Carlo Maratta: Mária születése, rézkarc 1685 körül; (5) Pietro del Po Annibale Carracci után: Keresztelő Szent János, rézmetszet és rézkarc, 17. század második fele; (6) Schelte Bolswert rézkarca Peter Paul Rubens után: Herodes lakomája, 1640 körül; (7) Pierre Alexandre Avelin François Boucher után: „Fête de Bacchus”, rézmetszet és rézkarc 1738 körül; (8) Étienne Fessard rézmetszete Antoine Watteau után: „L’Autonne”, 1740 körül; (9) Délnémet grafikus, 1740/1760 körül: A szívére mutató kis Jézus a szeretet láncával. A müncheni „Seminarkindl” rézmetszetű képe

A barokk rajzokkal együtt metszetek is jutottak a két múzeumi gyűjteménybe. A debreceni együttes esetében nagy arányú a 19. századi grafika, az tehát alapvetően az utolsó számon tartott tulajdonos, Gábrriel Menyhért festő egész pályája során fejlesztett gyűjteménye lehet, bécsi, müncheni, egeri szerzeményekkel. Joó Ferenc gyűjtése – éppen a barokk rajzok nagyobb száma miatt – történetileg jobban kötődik Egerhez, ezért a Zsótér Andor által egy mappában a múzeumnak adományozott 98 lap felkeltette azt a reményt, hogy mind Krackertől származik, és a sokszorosított grafikai művek segítségével rekonstruálható a festő előképkészlete. Am maga Zsótér Andor is gyűjtött, és ebben akár Szegeden is volt partnere – hasonló karakterű grafikai kollekciót őriznek a könyvtárban és a múzeumban például Letzter Lázár fényképész tulajdonából, és mindegyik kontingens tartalmaz 19. századi műveket is, tehát az anyag az idők folyamán bővült és keveredett.¹¹⁰ Ami viszont a leginkább elbizonytalanít abban, hogy a Zsótér-féle rangos grafikai gyűjteményt egyértelműen és teljes egészében Krackertől származtassuk, az az, hogy egyetlen lapja sem hozható összefüggésbe Kracker ismert műveivel – holott a festő bőven használt idegen előképeket. Ez persze lehet statisztikai véletlen, hiszen oly nagy mennyiséget írtak össze segéde, Johann Zirkler hagyatékában – az övében sem lehetett sokkal kevesebb –, hogy az abból ránk maradt mintegy 50 metszet éppenséggel kikerülhetett a nem másolt, vagy számunkra ismeretlen feldolgozásuk közül. A lerajzolások pedig jellemzően a nem a festő birtokába jutott mintákról – freskókat, szobrokat is beleértve – készülhettek, ám valódi bizonyíték mégis csak valamely konkrét egybeesés lenne.

A Zirkler-hagyaték jegyzékén mindössze két művésznev szerepel: a „Titiani Vecellini Kupfer Buch”-ot 15 fl-ra értékelték – feltételesen (és áttételesen) társíthatjuk hozzá Cornelis Cort Keresztvitel-lapját, amelyet a 18. században vélhetek Tiziano után készült rézmetszenek (Girolamo Muziano volt a rajzolója; a szegedi példány Cort lapjának 1602-es másolatmetszete).¹¹¹ A „Kupferbuch die Lebensgeschichte Christi und verschiedene Sinnbilde in sich inhaltend Jean-Gulielmi-Baur” – valaki 5 fl-ért megvette – Johann Wilhelm Baur *Iconologia*ja, amelyet Melchior Küsell adott ki Augsburgban 1682-ben,¹¹² egy lapja sem szerepel egyik gyűjteményben sem. „Ovidius Verwandlungen altes Buch” formában, de „in Kupfern” önállóan is megjelent az egeri árverésen; Hendrick Goltzius Átváltozások-sorozatának két lapja Szegeden talán azonosítható az utóbbiakkal.¹¹³ Carlo Cesio két metszete Annibale Carracci római Farnese-palotabeli freskójáról éppen nem azt a részletet ábrázolja, amellyel Kracker rajzát

már összefüggésbe hozták (Bacchánszó feje, Berlin, Kupferstichkabinett).¹¹⁴ Piazzetta *Karakterfejei*nek grafikai kiadásai a 18. századi festők általános előképkészletéhez tartoztak, akárcsak az állatokat ábrázoló metszetek – ilyenek egyaránt szerepelnek Zirkler hagyatékában és a Zsótér-gyűjteményben.

Ezenközben azonosítható számos olyan grafikai előkép, amely nyomot hagyott Kracker művészetében (32. kép). A Maratta-lerajzolást már régen meghatározta Garas Klára, ez esetben a felhasználás is végigvonul Kracker életművében, még hozzá freskón: Varannón mint az előkép, Mária születése, Jászón pedig Keresztelő Szent Jánosé. E kompozíció 18. századi variánsát Giovanni Battista Pittonitól, Pietro Monaco metszete nyomán használták a Dunántúlon, Franz Anton Maulbertsch és Bucher Xaver Ferenc.¹¹⁵ Maratta Xaveri Szent Ferenc halála-oltárképének metszetreprodukciójáról már több ízben szó esett, Giovanni Battista Gaulli változatát is sokszorosították, és a rövidülésben ábrázolt fekvő alakhoz példaképpül szolgálhatott trogeri megvalósítása is, a Szent Kozma és Damian orvosszenteket ábrázoló rézkarc útján.¹¹⁶ A technikájuk miatt már említett három hősnő lerajzolása tipikus házi akadémiai feladat, de a *Gallerie des femmes fortes* (1647) egy másik szép alakja, Zenobia szinte már a saját korában, a vöröskői (Červený Kameň, SK) Pálffy-vár sála terénájának freskóján, Carpofo Tencala táncoló nimfái között szerepel 1655-ben, n. b. Johann Wilhelm Baur *Metamorphoses*-illusztrációival (1641) kombinálva.¹¹⁷ Annibale Carracci toposzá vált antikizáló Keresztelő Szent Jánosa felismerhető a késői jászárokszállási képen, igaz, egészen más decorummal.¹¹⁸ A jászói prelatusi téli ebédülő freskója, „Decollatio S. Joannis Baptistae cum tota historia biblica” Rubens Herodes lakomája-képére, annak nagyszámú grafikai másolatára vezethető vissza.¹¹⁹ Andrea Pozzo és Paul Decker építészeti kézikönyvei minden bizonynyal megvoltak a festőnek, jóllehet a prágai Szent Miklós-mennyezetképen – Csoda Szent Miklós sírjánál – ábrázolt szentély architektúrájának mintáját, a bécsi Liechtenstein-palota freskóját Kracker maga is láthatta.¹²⁰ A két könyvtármennyezethez, főleg a figurális részekhez más előképeket vett igénybe: Jászóra Daniel Gran bécsi Hofbibliothekbeli freskójának metszet-reprodukcióját bizonyára ő vitte, a tridenti zsinat grafikai ábrázolását tudjuk, Eszterházy püspök adta a festő kezébe Egerben.¹²¹ A znaimi kapucinusok Sigmaringeni Szent Fidéleképe a római Ludovico Stern 1760 körüli művének szinte szó szerinti átvétele. Túl a bergmülleri angyalkákon – amelyeket egyébként más felhasználók műveiről is elleshetett Kracker –, augsburgi metszetek, Johann Baptist Göz és a Klauber fivérek művei szolgálták a királyhelmei főoltárkép, a Szentlélek apo-

teóziája különböző részletei, de a jászói világrész-ábrázolások mintájául is a Szent Norbert-oltárképen.¹²² Az, hogy Ennemond Alexandre Petitot 1771-ben kiadott metszetsorozata, a *Mascarade à la Grecque* a festő vagy a megbízó műveltségének volt-e a része, még vitatott; a noszvaji kastély „római” szobájában kecskén lovagló puttók François Boucher lapja nyomán készültek, míg nívósabb párdarabjuk, az Aszódon is látható, nimfát is ábrázoló jelenet előképe még ismeretlen.¹²³ Egy Antoine Watteau nyomán készült faunos metszet (*Autonne*) azonosítható Kracker saját házának lépcsőházi mennyezetképén – az *Ősz töredéke* –, míg a vallásos „ellenoldalon” a *Szívére mutató kis Jézus a szeretet láncával* – Kracker 1779-ből szignált kis képe – a müncheni ú.n. szeminárium kegykép egy ismeretlen, feltehetően német metszet-verziójára vezethető vissza („O großer Gott! O kleines Kind! Mein Herz mit deinem fest verbind.” felirattal), hogy azután Tischler Antal róla készült rézmetszete után másolják tovább a térségben.¹²⁴

Kracker ugyanúgy mintaképek segítségével dolgozott, mint kortársai, a megrendelők is ezt igényelték – a korszak vége felé a történetiség kívánalma új érvekkel szolgált az „eredetiség”-gel szemben. Képi invencióinak nagy száma, de elsősorban a nagyleptékű csúcsteljesítmények színvonalá okán mégsem sorolnám az utánzó, ún. „Vorlagen-Künstler”-kategóriába, még ha az – egyébként szintén másoló, átdolgozó – „eredeti külön”-attitűd,¹²⁵ Maulbertsch kortársi megítélése távol is áll a Közép-Európában megállapodott bécsi festőtől. Legfőbb példaképeit élőben követte, legalábbis ismerhette monumentális műveiket Bécsből, Alsó-Ausztriából. Michael Angelo Unterberger éppúgy hatott Krackerre, mint Paul Troger, aki talán valóban felfogadta őt első mestere, Anton Herzog halála után 1740-ben – abban az

időben, amikor a szobrász id. Josef Winterhalder Trogernél lakott és vele vetélkedve rajzolt és mintázott.¹²⁶ Kracker stájerországi-krajnai távollétét egy folyamatnak képzeljük el, szignatúrák és egy ljubljani keresztelői adat alapján 1742-től 1745-ig. Trogerhez elvben 1745/46-ban még visszatérhetett – bár a kutatás továbbra sem talált adatot együttműködésükre –, és hű maradt stílusához Morvaországban is, mi több, a tiroli mester halála után még mindig tanulmányozta, másolta annak műveit. Az ifjabbik Josef Winterhalder, a festő és „adatközlő” mint saját példaképeit említi egyazon művész kör gyanánt nagybátyja, Winterhalder, Troger és Kracker hármasságát;¹²⁷ ő maga Znaimban ismerte meg Krackert. Hogy mi motiválta a festő vándorlásait, szintén rejtély még, mindenesetre pályája több pontján fontos szerepe van Franz Anton Pilgram tartományi építőmesternek.¹²⁸ Családi kapcsolatok vezették, vagy épp fordítva – a premontrei megbízók hozták őket olyanra össze, hogy távoli rokonságba is kerültek? A premontrei szálat, láttuk, sógora révén is felvehette Kracker Znaimban. Túl sok itt az egybeesés – ahogy a krimikben –, ami zavarja az ok-okozati viszonyok egyértelmű megállapítását. Amit végigkísérhettünk, az a három generációs polgári, majd udvar közeli szobrászdinasztia akadémikus festővé vált sarjának pályafutása Bécsen kívül, a Habsburg Birodalom különböző tájain, a céhes kötelékből való kiszabadulása egyházi, elsősorban premontrei rendi megbízóknak köszönhetően, és végül biztos egzisztencia és művészi tekintély egy magyar püspöki városban, Egerben. Apró tényezők, de talán nagy művek is kerülhetnek még elő, és a kutatás nagyobb rálátású, következő nemzedéke azt is meg tudja majd ítélni, hogy mennyiben és mivel járult hozzá Kracker saját korának vizuális művészetéhez, a térség máig meghatározó késő barokk kultúrájához.

FÜGGELÉK

JOHANN LUCAS KRACKER (1719–1779) RAJZAINAK KATALÓGUSA¹²⁹

1.
Fej- és kéztanulmány, 1733–1738 között
Vörös kréta, 242 × 190 mm. Szakadt, pecsétes, ragasztónyomok, rozsdafoltok, a bal alsó sarok hiányzik. Barna kartonlapra ragasztva (26,2 × 21,3 mm). Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.414
Jávör 2004, 238. Kat. 1, képe a 28. oldalon.

2.
Bacchán(nő) feje, 1733–1738 között
Szén, fedőfehér, 320 × 252 mm. Jelezve jobbra lent tussal megerősítve: Kracker pictor del. à Vienna. Felirata fehér krétával jobbra fent: daß muß farbig seyn in Miniatur. Jobbra lent: olvashatatlan. Berlin, Staatliche Museen Preussischer Kulturbesitz, Kupferstichkabinett, Kdr. 9792
Jávör 2004, 238. Kat. 2, képe a 28. oldalon.

3. Szerzetes félalakja, 1733–1738 között
Vörös kréta, 179 × 163 mm, hátoldalán gyűjteményi pecsét (Zsótér Andor gyűjteményéből) és 94-es szám, továbbá egy kéz rajza grafittal. Szürke kartonon. Jobbra fent átüt a ragasztó, balra fent lyukak. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.256.1
Jávor 2004, 238. Kat. 3 (téves leltári számmal).
4. Ülő férfiak, 1733–1738 között
Toll, tus, grafitnyomok, 219 × 199 mm. Jelezve lent ceruzával: 910/15, hátoldalon pecsét: Zsótér Andor gyűjteményéből
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.423
Jávor 2004, 238. Kat. 4 (téves leltári számmal).
5. Ülő férfiak, 1733–1738 között
Toll, sötétbarna tinta, grafitnyomok, rozsdafoltok, 218 × 208 mm. Balra fent tollpróba. Vízjel (címer). Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.424
Jávor 2004, 238. Kat. 5. képe a 30. oldalon.
6. Mária születése, 1733–1738 között. Carlo Maratta rézkarcának másolata
Toll, barna tinta, tus, grafit előrajzon, 224 × 144 mm
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.411
Jávor 2004, 238. Kat. 6, képe a 31. oldalon.
7. Szerzetesszent feszülettel (Assisi Szent Ferenc?), 1733–1738 között
Toll, sötétbarna tinta, grafit előrajzon, 285 × 177 mm. Hátoldalon pecsét: Zsótér Andor gyűjteményéből. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.425
Jávor 2004, 238–239. Kat. 7.
8. Remete Szent Antal, 1746 körül
Toll, barna tinta, tus, grafit keretezés, 290 × 183 mm. Vékony papíron, kasírozatlan. Alul-fölül levágva (?). Hátoldalon pecsét (Zsótér Andor gyűjteményéből) és 912/15 jelzés ceruzával. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.421
Jávor 2004, 241. Kat. 16 (téves leltári számmal).
9. Puttó oroszlánal, 1746 körül
Toll, sötétbarna tinta, grafit előrajzon, világos barna keretezés, 227 × 135 mm. Jobbra lent tollpróba, jobb alsó sarokban: 910/15 ceruzával. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.406
Jávor 2004, 241. Kat. 17, képe a 18. oldalon.
10. Drapéria-tanulmány, 1746 körül
Toll, tus, grafitnyomok, pauszpapír, 274 × 215 mm. Hiányos, sérült, restaurált: papírra vonva. Hátoldalon pecsét (Zsótér Andor gyűjteményéből), átüt. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.436
Jávor 2004, 241. Kat. 18, képe a 40. oldalon.
11. Ráfáel arkangyal, 1746 körül. Id. Josef Winterhalder rajzának másolata
Toll, barna tinta, 239 × 171 mm. Barna kartonra ragasztva, elöl ragasztó- és radírnyomok. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.422
Slaviček 2002, 255; *Jávor* 2004, 241. Kat. 19, képe a 48. oldalon; *Schemper-Sparholz* 2005, 629; *Valeš* 2012, 63.
12. Antiochiai Szent Ignác halála és megdicsőülése, 1750. A hödnitzi Szent Jakab-templom olajképének vázlata
Toll, barna tinta, bordás papír, 228 × 173 mm. Foltos, hajtásnyommal. Az 55.412 leltári számú rajz párdarabja. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.434
Jávor 2004, 242. Kat. 24, képe az 50. oldalon.
13. Loyolai Szent Ignác megdicsőülése, 1750. A hödnitzi Szent Jakab-templom szignált, datált olajképének vázlata
Toll, barna tinta, bordás papír, 229 × 170 mm. Barna kartonon: 246 × 185 mm. Az 55.434 leltári számú rajz párdarabja. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.412
Jávor 2004, 242. Kat. 25.
14. Antipé, 1750–1758 között. Claude Vignon rajza után
Toll, szürkével lavírozott tus, barna tinta, 338 × 218 mm. Vékony papíron, kasírozatlan. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.409
Jávor 2004, 243. Kat. 30 (Amazon karddal és pajzsral, Debora?), képe a 173. oldalon; *Jávor* 2011, 395, 26. j.
15. Judit, 1750–1758 között. Claude Vignon rajza után
Toll, lavírozott tus, 222 × 141 mm. Jobbra lent: 917/16 ceruzával. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.413
Jávor 2004, 243–244. Kat. 31; *Jávor* 2011, 395, 26. j.

16. Semiramis, 1750–1758 között. Claude Vignon rajza után
Toll, lavírozott tus, 222 × 142 mm
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.415
Jávor 2004, 244. Kat. 32 (Amazon íjjal); *Jávor* 2011, 395, 26. j.
17. Szent Ágoston, 1750–1754 között (12. kép)
Toll, szürkével lavírozott tus, 229 × 141 mm. Fekete keretezés, balra lent kék krétával: 3.
Debrecen, Déri Múzeum, ltsz. II.2000.16.7
18. Nepomuki Szent János a tömlöcben a Madonna előtt, 1750–1754 között (13. kép)
Toll, szürkével lavírozott tus, 158 × 97 mm. Fekete keretezés, segédvonalak és a díszkeret vázlatára grafitfittal. Balra fent N 5, balra lent olvashatatlan írás tollal, kék krétával: 3.
Debrecen, Déri Múzeum, ltsz. II.2000.16.8
Szabó 2018, 261.
19. Vénusz és Amor, 1750–1760 között
Toll, lavírozott tus kékesszürke papíron, 273 × 141 mm. Vízjel (koronás liliom). Hátoldalon: 49
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.427
Jávor 2004, 244. Kat. 33.
20. Assisi Szent Ferenc elragadtatása, 1750–1760 között
Toll, tus, szürke lavírozás, 178 × 130 mm. Hátoldalon: 87.
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.430
Jávor 2004, 244. Kat. 34; *Ariječuk* 2016, 67, 69, 72, 22. j.; *Jávor* 2016a, 255.
21. Nepomuki Szent János megdicsőülése, 1754. Az alsó-sebesi minorita templom szignált, datált mellékoltárképének vázlatára
Toll, tus, szürke lavírozás, grafit vonalháló, 180 × 108 mm. Lent lépték, jobb alsó sarokban 850/12 jelzés ceruzával. Hátoldalon nehezen olvasható írás. Közös paszpartuban van az 55.431 leltári számú rajzzal (nem párdarabok).
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.429
Jávor 2004, 253. Kat. 74 (téves leltári számmal).
22. Ábrahám megvendégeli a három angyalt, 1752–1757 között
Toll, tus, szürke lavírozás, 129 × 145 mm. Fekvé ovális, karéjos kivágatú papír barna kartonra ragasztva (144 × 163 mm), a ragasztó átüt, sárga és piros foltok.
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.428
Jávor 2004, 245. Kat. 41.
23. Vonuló császári-királyi dragonyosok, 1760 körül (11. kép)
Toll, tus, szürke lavírozás, körülvágva, 170 × 260 mm. Balra lent tollpróba. Hátoldalán pecsét (Zsótér Andor gyűjteményéből), 48 és 916/17. Felirat 90°-ban elfordítva: Mgos Dr. László Gyula múzeumi segédőr. Bp. Nemzeti Múzeum Régészeti Osztály
Szeged, Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, Helyismereti Gyűjtemény, törzsanyag, 916/17, 4. Fb., 6/a
Szabó 2018, 240, 255, 6. kép.
24. Szent Sebestyén és Szent Rókus, 1760 körül. Az Alt Reisch-i templom elveszett oltárképének vázlatára
Toll, tus, szürke lavírozás, grafitnyomok, 182 × 92 mm. Íves záródású terv körülvágva, sötétbarna kartonra (302 × 235 mm) ragasztva.
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.418
Jávor 2004, 260. Kat. 116.
25. A Neu Reisch-i premontrei apátsági templom Szent Norbert-oltárának terve, 1760 körül
Toll, tus, színes akvarell, 418 × 241 mm. Belső keretezés, lépték balra lent, tollpróba és felirat: „vier Wiener Chlafter“, ragasztónyomok. Barna kartonlapra ragasztva (432 × 255 mm).
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.408
Jávor 2004, 273. Kat. 177 (1766), képe a 214. oldalon; *Jávor* 2004a, 194–195; *Milek* 2007, 188, 197, 18. j.; *Jávor* 2011, 388.
26. Jézust először akarják elfogni Galileában, 1760 körül
Toll, lavírozott tus, 236 × 318 mm. Az ovális fekete tinta kereten kívül zöldesre kikészített papír. Felirat jobbra lent: der rechte Plafond im / Stift. fekete tintával, tollpróba balra fent. Hátoldalon: 73. Vízjel (liliom: lengyel vagy C & HONIG).
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.439
Jávor 2004, 260. Kat. 118.
27. Szent József halála, 1760 körül

- Toll, lavírozott tus, 208 × 140 mm. Fekete tinta keretezés.
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.416
Jávor 2004, 260. Kat. 119.
28.
Szent Mihály legyőzi a Gonoszt, 1761–1764 körül. A prágai kisoldali Szent Miklós-templom melléklátáráképének vázlata vagy lerajzolása
Toll, lavírozott tus, grafitnyomok és -vonalháló, 364 × 220 mm. Fekete tinta keretezés. A ragasztó fönt átüt. Vízzel.
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.442
Jávor 2004, 262. Kat. 123.
29.
Jézus megkeresztelése a Jordán folyóban, 1762 körül. A jászói premontrei apátsági templom szignált, datált főoltáráképének vázlata (14. kép)
Toll, barnával lavírozott tus, 270 × 138. Grafit vonalháló, számok, jelölések színes krétával, mm. Fekete tinta keretezés.
Debrecen, Déri Múzeum, ltsz. II.2000.16.124
30.
A királyok imádása, 1762–1764 között. A jászói premontrei apátsági templom predelláképének vázlata
Toll, lavírozott tus, grafit vonalháló, 231 × 251 mm
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.441
Jávor 2004, 267. Kat. 156, képe a 97. oldalon.
31.
Máté és János evangélista, 1762–1764 körül
Toll, részben lavírozott tus, grafit, 134 × 218 mm. Grafit- és ragasztónyomok. Fekete tinta és grafit keretezés. Vízzel: GROS ULR (Gross-Ullersdorf [Velké Losiny, ČR]). Hátdalalon pecsét (Zsótér Andor gyűjteményéből), 70 vagy 79.
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.407
Jávor 2004, 269. Kat. 159.
32.
Fiú kutyával, kenyeret osztó apostol és további alakok tájban, 1767. A gerasi premontrei apátság nyári ebédlője mennyezetfreskójának (Paul Troger, 1738) részlete (17. kép)
Toll, lavírozott tinta, grafit előrajzolás nyomai, 240 × 380 mm, jobbra középen ragasztónyom
Debrecen, Déri Múzeum, ltsz. II.2000.16.125.
33.
Fiatal anya szalmakalapban és további alakok tájban, 1767. A gerasi premontrei apátság nyári ebédlője mennyezetfreskójának (Paul Troger, 1738) részlete (18. kép)
- Toll, szürke tinta, grafit előrajzon, 240 × 385 mm
Debrecen, Déri Múzeum, ltsz. II.2000.16.127.
34.
Pásztorfiú bottal, nők és kisgyermek tájban, 1767. A gerasi premontrei apátság nyári ebédlője mennyezetfreskójának (Paul Troger, 1738) részlete (19. kép)
Toll, lavírozott tinta, 235 × 370 mm, pecsétes, a bal felső sarok ázott
- 34a
Hátdalalon: A Providentia divina allegorikus nőalakja gyermek-angyalokkal, 1767. A gerasi premontrei apátság nyári ebédlője mennyezetfreskójának (Paul Troger, 1738) részlete (22. kép)
Toll, tus, grafit előrajzon
Debrecen, Déri Múzeum, ltsz. II.2000.16.126.
Szabó 2018, 261.
35.
Apostol kenyeres kosárral fa alatt és további alakok tájban, 1767 (20. kép)
Toll, lavírozott tinta, 250 × 385 mm
- 35a
Hátdalalon: Kenyeres kosarat tartó fiú, egy apostol és három férfi csoportja, 1767
Toll, lavírozott tinta
A gerasi premontrei apátság nyári ebédlője mennyezetfreskójának (Paul Troger, 1738) részletei (21. kép)
Debrecen, Déri Múzeum, ltsz. II.2000.16.128.
Szabó 2018, 261.
36.
Szent András vértanúsága és megdicsőülése, 1770 körül
Toll, lavírozott tus, grafitnyomok, 288 × 173 mm
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.444
Jávor 2004, 280. Kat. 211.
37.
Mózes az érc kígyóval, 1769–1770 körül. Az egri volt jezsuita templom főoltárszobrának (Johann Anton Krauss, 1769–1770) lerajzolása
Toll, lavírozott tus, 315 × 191 mm. Jobbra fent tollpróba. Vékony papíron, vízjel (horgony: Gross-Ullersdorf).
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.446
Jávor 2004, 281. Kat. 214.
38.
A hárfázó Dávid király, Mózes, Áron és Melkizedek, 1769–1772 között
Toll, tus, sárgásbarna lavírozás, 212 × 284 mm. Jobbra fent tollpróba. Vízzel.

Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.445
Jávor 2004, 281. Kat. 215, képe a 119. oldalon.

39.

Tours-i Szent Márton halottat támaszt fel, 1770. A tiszapüspöki plébániatemplom szignált, datált főoltárképének vázlatja
Toll, lavírozott tus, grafit vonalháló, 350 × 224 mm. Fekete tinta keretezés. Jobbra lent a kereten kívül tollal, feketével: S. Martinus. Hátoldalon: 60
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.443
Jávor 2004, 282. Kat. 217, képe a 125. oldalon.

40.

Padovai Szent Antal látomása, 1770. Az egri minorita templom szignált, datált főoltárképének vázlatja
Toll, lavírozott tus, grafit vonalháló, 238 × 145 mm. Fekete tinta keretezés.
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.420
Jávor 2004, 284. Kat. 224, képe a 124. oldalon.

41.

Mária mennybevétele, 1774 körül (25. kép)
Toll, barna tinta, 336 × 178 mm. Fekete tinta keretezés, lent elszíneződés. Hátoldalán tollpróba (Amo Deu).
Debrecen, Déri Múzeum, ltsz. II.2000.16.5
Szabó 2018, 261.

42.

Kanty (Cantius) Szent János megdicsőülése, 1774 körül. A besztercebányai plébániatemplom egykori mellékoltárképének alternatív vázlatja
Toll, tus, szürke lavírozás, grafitnyomok, 193 × 132 mm. Fekete tinta keretezés. Hátoldalon: 68.
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.432
Papco 2003, II. 674 (Xaveri Szent Ferenc); *Jávor* 2004, 285. Kat. 229 (Fiatal szent); *Medvecký* 2005, 62; *Chmelinová* ed. 2010, 175. Kat. 148 (1773 körül); *Jávor* 2011, 389, 394, 14. j.

43.

Kanty (Cantius) Szent János a Madonna előtt, 1774 körül. A besztercebányai plébániatemplom egykori mellékoltárképének vázlatja
Toll, tus, szürke lavírozás, grafitnyomok, 193 × 129 mm. Keretezés és lent lépték tollal, feketével. Közösen kasírozva az 55.429-cel (nem az a párdarabja).
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.431
Papco 2003, II. 674 (Xaveri Szent Ferenc); *Jávor* 2004, 285. Kat. 228 (Nepomuki [?] Szent János, téves leltári számmal); *Medvecký* 2005, 62; *Chmelinová* ed. 2010, 175. Kat. 147 (1773 körül); *Jávor* 2011, 389, 394, 14. j.

44.

Szent Zsófia, 1775. Az egri minorita templom mellékoltárképének vázlatja (24. kép)
Toll, tus, barnás lavírozás, 210 × 123 mm. Fekete tinta keretezés. A papír felső részén vörösré színeződött sáv. Balra lent kék krétával: 3
Debrecen, Déri Múzeum, ltsz. II.2000.16.9

45.

Evangélista Szent János a latiumi kapunál, 1773–1776 között. A mezőtárkányi plébániatemplom főoltárképének alternatív vázlatja
Toll, tus, szürke és sötétbarna lavírozás, 264 × 175 mm. Fekete tinta keretezés. Balra fent lyukas, jobbra fent pecsétes.
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.426
Jávor 2004, 289. Kat. 248, képe a 127. oldalon.

46.

Evangélista Szent János olajban főzése, 1773–1776 között. A mezőtárkányi plébániatemplom főoltárképének vázlatja
Toll, tus, szürke lavírozás, grafit vonalháló, 260 × 182 mm. Fekete tinta keretezés. Radírnyomok.
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.419
Jávor 2004, 289. Kat. 249 (téves leltári számmal), képe a 127. oldalon.

47.

Jézus bemutatása a templomban, 1770–1779 között (Nagy Szent család)
Toll, szürke tinta, lavírozás, 234 × 150 mm. Vízszintesen felező hajtásnyom. Vízjel (csúcsos pajzs).
47a
Hátoldalán 90°-kal elfordítva: Szent András vértanúsága, 1770–1779 között
Toll, barna tinta (grafit?). Pecsét (Zsótér Andor gyűjteményéből), ceruzával: 851/17, 1.
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.410.1
Jávor 2004, 295. Kat. 266.1 és 266.2.

48.

Pietà, 1779. A bükkzsérci plébániatemplom egykori oltárképének vázlatja
Toll, tus, szürke lavírozás, grafit vonalak és lépték, 330 × 231 mm. Felirat tollal, barna tintával jobbra lent: solle mir gemahlen werden / g Carl Eßterhaßy / bischof in Erla. Vízjel (liliom). Barna papírra ragasztva (351 × 253 mm). Hátoldalon: 75.
Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.440
Jávor 2004, 295–296. Kat. 268.

49.

A trónoló Szent István király Imre herceggel és magyar urakkal, 1775–1779 között

Toll, barna tinta, szürke lavírozás, grafit vonalak, 378 × 224 mm. Jobbra lent ceruzával: 967/33. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.447 *Jávor* 2004, 296. Kat. 269.

50. Mária mennybevétele, 1775–1779 között. Az olaszliszkai plébániatemplom főoltárképének vázlata (26. kép) Tus, toll, grafit segédvonalak, 252 × 133 mm. Fekete tinta keretezés. Debrecen, Déri Múzeum, ltsz. II.2000.16.4 *Szabó* 2018, 261.

51. Johann Lucas Kracker vagy műhelye: Szent Imre térdeplő alakja hat változatban, 1770–1780 között (28. kép) Toll, tus, grafit, 195 × 308 mm. Ragasztónyomok. Hátoldalán pecsét (Zsótér Andor gyűjteményéből), 64. Szeged, Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár, Helyismereti Gyűjtemény, törzsanyag, 956/19, 4. Fb 6a *Szabó* 2018, 240.

52. Johann Lucas Kracker műhelye:

Szent József halála, 1770–1780 között Toll, barna tinta, 194 × 136 mm. Középen hajtásnyom.

52a Hátoldalán: Johann Lucas Kracker műhelye: Az apostolok áldozása, 1770–1780 között Toll, barna tinta. Feliratok ceruzával balra lent és jobbra lent kétszer: 913/15, 63 és 15. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.433.1 *Jávor* 2004, 295. Kat. 267.1, 267.2.

53. Johann Lucas Kracker műhelye: A Madonna előtt imádkozó Assisi Szent Ferenc, 1770–1780 között (30. kép) Toll, barna tinta, 192 × 132 mm. Szakadozott, foltos, restaurált (?). Jobbra lent ceruzával: 909/15.

53a Hátoldalán: Johann Lucas Kracker műhelye: Az angyali üdvözet, 1770–1780 között (31. kép) Toll, barna tinta. Fent ragasztónyomok, középen vízszintes, fölötte középen függőleges hajtásnyomok. Balra fent és lent középen ceruzával: 63. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.417.1

JEGYZETEK

¹ Johann Lucas Kracker monográfiái: *Foltin* 1909, *Garas* 1941, *Jávor* 2004 (német kiadás: 2005, azonos oldal-számokkal). 2017-ben (!) Egerben felújították a festő sír-emlékét, kiállítással és konferenciával emlékeztek meg róla, amit 2019-ben fotókiállítás és szoboravatás követett. Megjelent: *Köves-Kárai* 2020. Hadrovics Gábor kezdeményezésére elkészült és kiadóra vár Kracker teljes bibliográfiája. A jelen tanulmányban a magyar mellett a német helységneveket használjuk alapvetően, az első előfordulásnál zárójelben feltüntetve az aktuális nevet a jelenlegi országnév rövidítésével.

² *Güntherová* 1958 még helyben kutatta a jászói premontrai levéltárat, *Luxová* 1965 és *Sedlák* 1967 valószínűleg teljesen kiaknázta azt Pozsonyban (Bratislava, Slovenský národný archív, B. I. 1. Premonštrátska prepozitúra Jasov [PPJ]); a Lőcsén (Spišský archív v Levoči, SK) őrzött gazdasági levéltár mégis rejthet még új adatokat.

³ Quellen 1908, 8337. (*Alexander Hajdecki*) és *Haupt* 2007, 2739. Vö. *Harter* 2007, 482. Az alábbiakhoz ugyanitt 85. jegyzet: Ingeborg Schemper-Sparholz adata szerint Pertl neve szerepel a Karlskirche oszlopainak számláin 1730-ban: a jobb oldalt befestette „mit Venediger Bleyweiß“.

⁴ Wien, Pfarrkanzlei St. Michael, Trauungsbuch 02-05, 1728–1737, fol. 433. Januarius 1735

<https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-michael/02-05/?pg=439> és uo.

Eheverküdbuch 05-20, 1733–1738, p. 167: ... *die 30 Jan: 1735 ... der Herr Josephus Perdtl ein Bildhauer aus bähren v Schongau gebürtig der Bartholomaei Perdtl undt Reginae beide seelige Eheliker Sohn wohnhaft auf den Träidmark im Stadtfreyhaus nimbt zur Ehe die Frau Annam Catherinam Krackerin des H: Josephs Kracker seeliger hinterlassene wittib wohnhaft in benanten freijhaus. / Testes Nicolaus Hoffecker kajsl Hofbefreydter Handtelsman Joannes Christophorus Mader Bildhauer / spons v 7 annos Viennae et in Parochie O(?) annum / Sponsa v plurimos annos in parochia / petunt copulati in Hietzing*

<https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-michael/05-20/?pg=171>

⁵ *Mansfeld* 1938, 101. A forrás: Wien, Universitätsarchiv der Akademie der Bildenden Künste Wien, Sign.1a *Andertes* Alphabet p. 33. *Bertl Josephus, bayer von Schenau, bildhauer, 1732*; és Verwaltungsakten (VA) 1738. „Mahler ... Specification / Laimgrueben“, fol. 303. *Bertl Josephus den 3ten xbris 1738. In der Stadt*. Vö. *Mraz* 2007, 79: VA, Karton 1: 1726–1741 „Specification der Maler, denen die Kunstübung gänzlich einzustellen ist“, fol. 304v: Liste von Bildhauern, die sich auf verschiedene Privilegien berufen. Laimgrube: *Joseph Bertel, bei der Universität inkor-*

poriert, vö. Gall 1966, 132. (p. 15 u. 197. 8. Pertel, Joseph; Bildhauer, immatr. 1735)

⁶ *Jávor* 2004, 24, 88, 325, Források XXVIII. (... *D: Bertl Sculptor Viennensis Parens D: Kracker cum duobus Socijs et Tyrone Ost (?) in Continuo labore quo ad Fatshadaem Eccl(es) iae...* Brno, Moravský zemský archiv v Brně [a továbbiakban MZA] E 56, Acta Hungarica, Louka, 127, No 11, p. 4.), 327.

⁷ Wien, Pfarrkanzlei St. Michael, Trauungsbuch 02-06, 1738–1755, p. 618. October 1754: *Rusch Joannes Franciscus k:k: Cancelist bej den Generaldirectorio de genie Fortifications wesen à Laxenburg, Jacobi Rusch, et Mariae Annae filius cum Maria Anna Krackerin hujate, Josephi Kracker defuncti, et Catharinae filia. ... Testes Franciscus Leopoldt h:totder Capellendiener (?), Antonius Pilgram N:O: landtschafts:baumeister.* 27.

<https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-michael/02-06/?pg=315>

Gyermekeik keresztelői: Wien, Pfarrkanzlei St. Michael, Taufbuch 01-14, 1756–1764, p. 96. Augustus 1758. 11. (*patrinus Josephus Pilgram et ejus Mater Maria Anna*) <https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-michael/01-14/?pg=100> ; uo. p. 192. 1760. Junius 6. (*Patrinus Franciscus Antonius Pilgram*); <https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-michael/01-14/?pg=196>

p. 330. 1761 December 24. (*Matrina Virg: Barbara Pilgramin, et Dna Ma[ri]a Anna Pilgramin*) <https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/wien/01-st-michael/01-14/?pg=335>

Rusch előmeneteléről: *Schematismus... Pro Anno MDCCLIV* (Wien 1754), 126. Kayserlich-Königliches General-Directorium des Ingenieurs-corps, und Fortifications-wesens / Accessisten / h. Johann Franz Rusch, log. in der Teinfaltstrassen, in dem Klepper Stall; Uez in: Staats-Calendar... Wien 1765, 176. Canzlisten / h. Johann Franz Rusch, log. auf der Laimgruben, in dem Frey-haus; *Schematismus...* Wien 1775, 118. Canzlisten / Registrant / h. Franz Rusch, log. in K. K. Ingenieurhaus

Kracker idősebbik húga, Christina Theresia 1721-ben született, Maria Christina Gindterin/Güntherin, császári szakácsnő (kais. Mundkochin) és férje, Joseph Ambrosius Günther császári ezüstnemű-felügyelő (kais. Silberdiener) tartották keresztvíz alá. Az asszony 1715 és 1749 között állt udvari szolgálatban, l. *Haupt* 2007, 1933. Az idősebbik Kracker-lány is szerepel apja végrendeletében (1733, l. *Jávor* 2004, 311, Források III.), további sorsáról nincs adat.

⁸ Kraussról máig alapvető: *Luxová* 1965. A Prágában, Jászón, Gerasban és Neu Reischben egyaránt közreműködő márványozó Hennevogelről újabban l.: *Peska* 2005.

⁹ Bratislava, Slovenský národný archív, PPJ Elenchus Litteralium Instrumentorum in Archivo privato S. Praepositurae Jašoviensis existentium II. Anno 1850 elaboratus, p. 157. *Fasc. 44.128. Charta Bianca Nro tres: Una super 1500 Rfnis a Comitissa Buttler die 13. Aprilis, 1758 usq. 13. Julij, 1769. – Altera super 2000 Rfnis, nimitum 1000. a Dna Theresia Virerin, nata Vinterhalteriana; – 1000. a Dno Josepho Ignatio Winterhalter – 1a 9bris, 1768. – Tertia vero super 4000. Rfnis, itidem 2000. a dicto Winterhalter, – 2000. a dicta Virerin anno & die iisdem per Dnum Andream Sauberer mutuo Levatio. 1768. 1769.*

A festő nővérét (született: Wöhrenbach, 1740) vele együtt a szobrász Winterhalder nevelte fel Znaimban. Vö. *Valeš* 2009, 29, 31, 133, 14, 15, 26. j.; *Kleiser–Wörgötter* 2009, 230, 35. j., 231, 46. j. és *Valeš* 2012, 208–209 (férje *H. Felix Wierer ein Accademischer Mahler aus Franckenburg in Oberösterreich gebürtig*, esküvői tanúja 1766-ban Franz Anton Maulbertsch volt Bécsben, gyermekei keresztanyja *Catarina Rumlin Mahlerin*).

¹⁰ Clausnerin/Krackerin a znaimi anyakönyvekben: Brno, MZA E 67 Matriky. 15010 Geburtsbuch für die Stadt Pfarr St. Niclas in Znaim. Vom Jahre 1724 bis 1751, passim, <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/2368/?strana=...>, és 15011 Matrica Baptizatorum ab Anno 1751 Inchoata... (–1773), passim, <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/2369/?strana=...> vö. *Valeš* 2012, 170–171; *Jávor* 2004, 49.

¹¹ Clausner a znaimi anyakönyvekben: Brno, MZA E 67 Matriky. 15010 Geburtsbuch für die Stadt Pfarr St. Niclas in Znaim. Vom Jahre 1724 bis 1751, passim, <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/2368/?strana=...>, l. *Valeš* 2012, 170, vö. *Hermann* 1926, 359. Háztulajdonos 1748-tól, 117. számúé. Ennek forrását *Valeš* 2012, 170. közli: MZA Brno, fond D2 – Rektifikační akta, č. 373/ 32 [Znojmo], fol. 22v–23r.

¹² *Valeš* 2012, 173. Clausner halála Znaimban: Brno, MZA E 67 Matriky, 15050 Liber et Catalogus in qvo Mortui Designatus sunt. 1725–1772, p. 514. 1764. *Julius* 26. *Dominicus Klaußner bürgl mahler alhier ad S Nicolaus 78 an* <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/2398/?strana=259> Vö. *Valeš* 2012, 172. Clausnerről l. még *Jávor* 2004, 49, 62, 71, 168, 313, 328, Források XXXIV.

¹³ A znaimi polgárkönyvekről *Leischig* 1916, 41 („zwischen 1732 und 1762 ist eine Lücke“).

¹⁴ *Valeš* 2012, 189. adata: Brno, MZA E 67 Matriky, 15050 Liber et Catalogus in qvo Mortui Designatus sunt. 1725–1772, p. 339. 1752. *Julius* 19. *Catharina Krackerin eines bürgerl. Mahlers Kind ¾ an*. <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/2398/?strana=17>

¹⁵ *Jávor* 2004, 131, 312, 348; *Kazinczy* 1789, 19.

¹⁶ *Schoen* 1911, 379, a jelenségről l. *Balázsová* 2004; Maulbertsch feleségéről *Valeš* 2010, 257; Kracker özvegyéről *Igric* 2000, 194; *Jávor* 2004, 156.

¹⁷ A jászói forrás: *Jávor Eva* 1995, 194, 207; *Jávor* 2004, 313, Források X. Vö. Levoča, Spišský archív v Levoči, Vol. N. 310. *Matricula seu Baptisatorum, Matrimonium, Defunctorum... Parochiae Jaszoviensis ab Anno Domini 1738[–1797]*, passim, l. <https://www.familysearch.org/SlovakiaChurchesandSynagogeBooks/RomanCatholic/MoldavaNadBoldvou/Jasov> (dátumok szerint).

¹⁸ Uo. Vö. Eger, Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban MNL) Heves Megyei Levéltár, XII-3a Egri Érsekség Gazdasági Levéltára, I. classis, 43. Liber XLIV. Prothocolum Agriense Correspondentiarum a dato 4o Jan 1762. usq 10a Martij 1791 inclus. p. 531–532, közli *Jávor* 2004, 329, Források XXXVI., vö. *Voit*: Heves I. 1969, 298.

¹⁹ *Valeš* 2012, 94. (Brno, MZA E 38 Kapucíni Znojmo, *Kniha č. 2, nepag.; ibidem, kniha č. 1.*)

²⁰ *Nová Říše, Klášterní knihovná, Sign. MZK NŘ 6, fol. 1. Appendix ad Annalium Librum I., fol. 1.: 1760 Altaria S. Norberti et Nep. atque residui laterales muri picti sunt. v. (?) D. Joannem Kracker Pictorem fornices a pereudem anno 1765 depicti. Milek 2005, 77–78. nyomán, vö. *Milek* 2006, 379, 380, 16. j. és *Milek* 2007, 191, 197, 18. j.; *Jávor* 2011, 388.*

²¹ A gerasi források mibenléte áttekinthető: https://www.archivportaleurope.net/StiAGe_01_Geras. Bücher, Rechnungsbücher der Äbte. Paulus apáté [Abt Paul III. Gratschmayr 1746–1780] csak a bevételeket tartalmazza.

²² A négy szerző adatai: Geras, Stiftsarchiv, Wirtschaftsbücher (01. B12) Nr. 12/75. Rentamtsrechnung 1767, 2., 3., 4. Quartal, fol. 33. Közli Valeš 2012, 54; Nr. 12/75. Rentamtsrechnung 1767, 2., 3., 4. Quartal, fol. 34. Közli Polleroß 2004, 108; Nr. 12/76. Rentamtsrechnung 1768, 1. Quartal, fol. 12. Közli Rizzi 2011, 28, 16. j. és Eger, Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum vetus VIII. N° 2777. Kracker J. Lucae pictoris litterae 1764–1777, közli *Szmrecsányi* 1937, 291–292; újra: *Jávor* 2004, 335–336.

²³ Eger, Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum vetus, 3345. Continuatio Diarii ... 1759–1772, p. 123. 1769. január 15. *Coenat in conventu Dnus Kraker pictor, Dravik et ...* (Közli *Szmrecsányi* 1937, 216.) 18. A.R.P. *Priae, Guardianus cum Rdo Pre Mgro Mojse prandet apud Dnus Kraker Pictoram.*

²⁴ *Mílek* 2005.

²⁵ *Jávor* 2004, 165, 166, 27. j.

²⁶ *Jávor* 2011, 388–389. Krackernek a troppai (Opava, ČR) ferencesek számára 1761–1763 között festett, majd a felosztás után szétszóródott műveiről l.: *Schenkova–Olšovský* 2001, 51–52, 89. Schenkova az elveszett művek jegyzékét írásos forrás alapján lényegesen kibővítette, datálásukat pontosította, összesen 13 oltár- illetve predellaképet sorolva fel, és a 14 tagú Kálváriát. Vö. *Jávor* 2004, 87–88, 263–265 (hiányos jegyzék és irodalom); *Jávor* 2011, 388, 394, 8. j.

²⁷ *Krsek* 1969, 85; *Krsek* 1981, 9.

²⁸ *Arijčuk* 2005, 288–289, vö. *Jávor* 2011, 387–388.

²⁹ Brno, MZA G 11 Sbirka rukopisů Františkova muzea v Brně (FM) 60. fol. 14–20. (ifj. Joseph Winterhalter:) Mährische Künstler in Znaim und Gegent. In: *J. P. Ceroni: Sammlungen über Kunstsachen, vorzüglich in Mähren*, fol. 14v, új közlése: In: Winterhalter 2009, 269; Brno, MZA G 11 196. *Andreas Schweigel: Abhandlung von den bildenden Künsten in Mähren*, fol. 42. Vö. *Jávor* 2004, 351.

³⁰ *Arijčuk* 2005, 287. Olaj, vászon, 146 × 97 cm, szignált, datált. Meissner & Neumann, Prága, 2004. május 23-i aukció, 426. tétel. A kép fotóját Petr Arijčuknak köszönöm.

³¹ *Arijčuk* 2005, 292 (Szent Ferenc lakomája), 291 (Mária mennybevétele), vö. *Jávor* 2004, 308. és *Jávor* 2011, 388, képpel, 394, 6. j.

³² *Arijčuk* 2013.

³³ *Jávor* 2004, 38–39, 47, 241, vö. *Papco* 2013, 52–54; *Papco* 2017, 364. – meghatározta a brünni kép mintáját: ez Marcantonio Franceschini fekvő formátumú, eltérő színállítás Aquinói Szent Tamás-képe, 1699, Bologna, Chiesa di San Domenico, Biblioteca.

³⁴ *Arijčuk* 2013, 508–516. A pyšeli főoltárkép fotóját Petr Arijčuknak köszönöm. Ezeket a műveket és előképeiket Tomáš Valeš is felfedezte, továbbá három szintén korai oltárképet az alsó-ausztriai Seefeldben, a Johann Julius von Hardegg kegyurasága alá tartozó Szent Anna-templomban: Mária oktatása, főoltárkép, n. b. a Rottertől megismert Szent Anna-típussal, egy Unterberger-követő Krisztus a kereszten Mária Magdolnával és egy sokalagos keresztvivő Krisztus Veronikával, a későbbi stációké-

peken visszatérő szereplőkkel, 1750 körül (?). Valeš 2012, 115–117.

³⁵ Valeš 2012; Valeš 2014, 94–100.

³⁶ Valeš 2012, 93–94. a forrás helyét l. itt a 19. jegyzetben, vö. *Jávor* 2004, 54–55, 341–342.

³⁷ *Cincik* 1938, 11, 16; *Garas* 1941, 10; *Jávor* 2004, 69–70, 255; ill. *Fidler* 1996, 229; *Jávor* 2004, 323, Források XXI.; *Jávor* 2011, 392–395–396. A színvázlatról: *Vécsey* 2010, 348; *Jávor* Anna in: *Czére* 2019, 323 (angolul is).

³⁸ *Serfőző* 2012, főként 72–75.

³⁹ *Garas* 1984, 180; *Medvecký* 2003, 6; *Balázsová–Medvecký–Slioka* 2009, 96–105; *Serfőző* 2009; *Jávor* 2011, 392–393, 395–396, 27–34. j.; *Leube-Payer* 2011, 164–174.

⁴⁰ *Serfőző* 2012, 58–66, 109–119.

⁴¹ *Leube-Payer* 2011, 171.

⁴² A Franz Michael Reinwaldt laibachi festő és aranyozó (1660–1740) által 1715/1717-ben festett oberburgi (Gornji Grad, SL) kegyképről: *Csatkai* 1969, 294–295; hivatkozva *Arijčuk* 2005, 287, 10. j.

⁴³ *Papco* 2003, II. 668–669; *Serfőző* 2012, 74. Vö. *Jávor* 2004, 37, 39, 52, 240, 243. – a Groß Nikolsdorf-i Szent Miklós-főoltárképen restaurálás során láthatóvá vált a szignó és a helyes dátum. Közli *Arijčuk* 2013, 511, 26. j. *Serfőző* 2012, 74. a sasvári oldalfalak metszet-előképeire hívja fel a figyelmet (Mathias Fuhrmann, Wien 1732).

⁴⁴ *Papco* 2003, II. 664–665; *Leube-Payer* 2011, 169, 171, vö. *Jávor* 2004, 194, 261.

⁴⁵ A Neu Reisch-i portrékról *Jávor* 2004, 71, 257–258; *Mílek* 2007, 187–189.

⁴⁶ *Ghyczyné Fáy* 2014, az alábbiakhoz is. A kép a Fáy Baráti Társaság tulajdonaként a budapesti Fáy András Szakképző Iskola dísztermében látható. Vö. *Jávor* 2004, 65 – mint puszta forrásadat az oeuvre-katalógusban nem szerepel, a 89–90. tétel táján volna a helye.

⁴⁷ *Sedlák* 1967, 35; a másolatok egy 1945 körüli jászói műtárgylistán még szerepelnek (az adatot Bubryák Orsolyának köszönöm).

⁴⁸ *Arijčuk* 2005, 291, 295; *Arijčuk* 2013, 518. Míg Petr Arijčuk legutóbb visszaszorította Korompay oeuvre-jébe a Mährisch Trübau-i ferencesek kisebb képeinek egy részét – helyesen –, a Szent Ferenc elragadtatását ábrázoló olajfestmény kapcsán elvitatta Krackertól annak hasonló tárgyú rajzát: *Arijčuk* 2016, 67, 69, 72, 22. j. A feltételezés, hogy Korompay első és egyetlen ismert rajza lenne ez a pompás kis lap a szegedi gyűjteményben (kat. 20), még bizonyításra vár.

⁴⁹ A képet Ágoston Julianna szívességéből ismerem, amit ezúton is hálásan köszönök. Roma, Cambi Casa d’Aste, lot 73, l. <https://www.cambiaste.com/uk/auction-0494/johannes-lucas-kracker-vienna-1717-eger-177.asp>. Olaj, vászon, 95 × 73 cm. A hátoldali felirat: Maria Carolina Vermahlte freyin Kaldtschmidt, Von Eysenberg / gebohrene freyin Podstatzkin, von Pru / šinowitz, frau deß Hochadelichen Stern Creutzes / Orden, geweste erbfrau auf duckowan. A hátoldalon jobbra lejjebb: Joannes Lucas / Kracker. Pinxit. in maÿo / 1751. Az ábrázolt meghalt 1752-ben, sírkövéről a znaimi ferenceseknél l. *Hübner* 1843, 129, 130 (további családtagokról is).

⁵⁰ *Szmrecsányi* 1937, 111, 141, 204, 90 j.

⁵¹ Eger, Egri Főegyházmegyei Levéltár. L. *Köves–Kárai* 2020, 206–207; *Köves–Kárai* 2021.

⁵² *Kronbichler* 2012, 45, 152–153, 228–229, 339.

⁵³ *Jávor* 2004, 54, 109 (Znaim és Neu Reisch); démonokra látványos példák: 96, 98, 124, 137 (Jászó, Belényes, oltárképek, Jászó, könyvtár és Aszód, díszterem, freskók). A hanyatt zuhanó Superbia (Hoffart, „Frau Welt”) kezében nincs álarc az akvarellen (ami pedig jól látszik a kisméretű Troger-vázlatokon) – ez lehet a másoló tévedése.

⁵⁴ *Jávor* 2004, 108–111; *Mílek* 2007.

⁵⁵ *Jávor* 2004, 112–115, 275–276, 305 (a német kiadásban hibásan); *Jávor* 2011, 393–394, 396, 35. j.

⁵⁶ Rizzi 2011; *Kronbichler* 2012, 245.

⁵⁷ *Gamerith* 2005, 230, 27. j. és *Stoll* 2013 szerint is.

⁵⁸ Lásd 22. j.

⁵⁹ ÖKT V/I. 1911, 160, 177; Dehio NŐ 1990, 108; *Jávor* 2004, 277.

⁶⁰ *Jávor* 2004, 118–121, 281–282. Vö. *Pattantyús* 2007.

⁶¹ *Köves-Kárai* 2020, 207. Maracskó Izabella restaurálási dokumentációját (Egri Főegyházmegyei Levéltár) Köves-Kárai Petra és Urbán Márta jóvoltából ismerem.

⁶² *Medvecký* 2005; *Chmelinová* ed. 2010, 175–176: 175, kat. 147, 148; 177, kat. 152; *Jávor* 2011, 389; *Papco* 2016, 360–361. (Johann Lucas Kracker alebo Johann Zirckler?)

⁶³ *Papco* 2003, II. 672–675, kat. 347–348; *Jávor* 2011, 389–390; *Papco* 2016, 362–363, vö. *Szilárdfy* 2008, 365, 260. sz.

⁶⁴ *Köves-Kárai* 2021, vö. *Jávor* 2004, 297. A mezőkövesdi képet Köteles István festőművész szívességéből láthatam, a fényképét is neki köszönöm.

⁶⁵ A rajz (Szegeď, Móra Ferenc Múzeum, ltsz. 55.440, l. *Jávor* 2004, 295–296, itt a Függelékben a 48. tétel) felírta barna tintával jobbra lent: *solle mir gemahlen werden / g Carl Esterhafs / bischof in Erla*. Az agg papok kápolnájának Szent József halála-oltárképe (1770–1771, *Jávor* 2004, 283, vö. *Garas* 1941, 32, 33.) és a Szívére mutató gyermek Jézus (szignált, 1779, *Jávor* 2004, 297; *Szilárdfy* 2006; *Boda* 2012) másolatairól l. *Köves-Kárai* 2021.

⁶⁶ A megjelenés sorrendjében: *Jávor* 2007; *Mádl* 2011 – a prágai kisoldali (jezsuita) Szent Miklós-templom Kracker-freskóit 2017-ben újból restaurálták, a munkába Martin Mádl jóvoltából betekintést nyertem. A restaurálási dokumentáció tudtommal még publikálatlan, nem ismerem; *Ludányi* 2013; *Balázsová* 2014; *Serfőző* 2015; *Jávor* 2016.

⁶⁷ A Zsótér-leszármazott Elisabeth Heumann, született Kandel Erzsébet Katalin jelentős támogatást ajánlott egy többszerzős kötet kiadásához, amely a család történetének, gyűjteményeinek és mecenatúrájának állított volna emléket. A szegedi múzeum 16–17. századi németalföldi, valamint 17–19. századi német és osztrák sokszorosított grafikáinak (benne Zsótér Andor metszetgyűjteményének) tudományos földolgozását a Magyar Tudományos Akadémia Sebő Judit művészettörténész által elnyert Bader-ösztöndíja is elősegítette. A program sajnos 2015-ben elakadt, egyetlen, ám rendkívül sokrétű és alapos publikációja *Szabó* 2018, Krackerről: 239–243, 257–261, 295–296, 302.

⁶⁸ *Szabó* 2018.

⁶⁹ Gábrriel Menyhért irodalma: *Fleischer* 1935, 44; *Szabó* 2018, 242, 252, 259–261.

⁷⁰ V. *Szathmári* 2001, 358–359. A Gábrriel Menyhért-hagyaték: Debreceni Déri Múzeum, Képzőművészeti gyűjtemény (ltsz.: 2000.16.1.–2016.16.144.), l. *Szabó* 2018, 260. A debreceni múzeum Művészeti Tárában Fodor Éva Irén tárvezető muzeológus volt segítségemre, a munkafatókat is neki köszönöm. A rajzok közlésének engedélyezéséért

és a nyomdai fotókért ezúton is köszönetet mondok dr. Angi János igazgató úrnak.

⁷¹ *Igric* 2000, főként 192–193. A forrás: Eger, MNL Heves Megyei Levéltár, Eger város tanácsának iratai, 1797. A tanulmány szemelvényesen, magyar fordításban közli Johann Zirckler festő hagyatékai összeírását; az eredeti irat fénymásolatát Igric Eszter bocsátotta rendelkezésemre, amiért ezúton is köszönetet mondok.

⁷² Farensonról és hagyatékáról l. *Voit*: Heves I. 1969, 322–323. (Születési adata téves.)

⁷³ *Szabó* 2018, 240, 295, 6. kép. A rajzok adatait a Függelékben közöljük: Johann Lucas Kracker rajzainak katalógusa. Kat. 23. Ilyen Dreispitz-kalapos lovast Troger is rajzolt: *Kronbichler* 2012, 440.

⁷⁴ Kat. 17. és 18. Vö. *Szabó* 2018, 261, 106. j. (Oltárkép-vázlat, ltsz. II.2000.16.8.). Nepomuki Szent János ikonográfiájához l. LCI 7. 1974, Sp. 153–157. és *Baumstark-von Herzogenburg* hrsg. 1993, számos példával.

⁷⁵ *Dachs* 1998; *Dachs* 2000; *Slavíček* 2000; *Dachs* 2005; *Kronbichler* 2012, 206–208.

⁷⁶ *Stehlik* 1992, 88; *Slavíček* 2002, 248, 255; *Schemper-Sparholz* 2005, 628–629; *Valeš* 2012, 63.

⁷⁷ *Jávor* 2004, 50–52, 242.

⁷⁸ *Jávor* 2004, 52, 243–244, és *Jávor* 2011, 395, 26. j. Az előképhez l. később, a 117. jegyzetet.

⁷⁹ Az alsó-sebesi oltárkép rajza: *Jávor* 2004, 66, 253 (itt: Függelék, kat. 21.), a rajzmodorról l. még *Jávor* 1984, 202–207. Vö. *Kronbichler* 1995, a rajzokról: 170–211; *Kroupa* 1984; *Stehlik* 1992, 90–101; *Stehlik* 2002, 330–335; *Voit* 1982, 295–298, 375–376. és passim.

⁸⁰ *Igric* 2000, 193, 195, 49. j.

⁸¹ *Jávor* 2004, 20. Viszont egészen más stílusa miatt nem soroljuk ebbe a körbe a debreceni gyűjtemény barokk puttók sokaságát ábrázoló, karakteres, kitűnő vöröskréta-rajzát (ltsz. II.2000.16.6.).

⁸² Kat. 29. A jászói főoltárképről és vázlatairól: *Jávor* 2004, 90–93, 266; legújabban *Chmelinová* 2017, 211–212, 284.

⁸³ *Jávor* 2004, 111–113, 272; 165–166, *Mílek* 2007, 192–193; *Igric* 2000, 188.

⁸⁴ *Knab* 1977, 84.

⁸⁵ *Kronbichler* 1995, 38, 95; *Kronbichler* 2012, 71–74, 230–231 (Hradisch), vö. *Jávor* 2004, 54, 73, 260 (a rajzot l. itt kat. 24).

⁸⁶ *Jávor* 2004, 260, 97, 267. (Itt kat. 30.)

⁸⁷ Kat. 32, 33, 34, 35. L. *Szabó* 2018, 261, 106. j. (a II.2000.16.126 leltári számú kétoldalas rajzról), vö. *Kronbichler* 2012, 71–74, 246 (Geras).

⁸⁸ Lásd: 22. és 56. jegyzet.

⁸⁹ Vö. *Jávor* 2004, 54, 94, 80.

⁹⁰ Újabb: *Slavíček* 2001.

⁹¹ *Jávor* 1999, 39–44, vö. *Matsche* 1970, 123, 616; *Jávor* 2004, 129–130, 287; és *Gamerith* 2004, 133, 135, ill. *Rizzi* 2011, 10; *Kronbichler* 2012, 217.

⁹² *Kronbichler* 2012, 482–483 (Seitenstetten), további előkészítő rajzok Trogertól a gerasi freskóhoz uitt 439 (Budapest), 464 (Lviv), 514 (Wien, Albertina). *Prange* 2014, 47, 51. a salzburgi Rossacher-gyűjteményből közöl egy vonalkázott technikájú részletrajzot (amely részben fedti két összefüggő debreceni rajz témáját: l. a Függelékben kat. 35, 35a), ami szerinte Troger egy (elveszett) előkészítő vázlata után készülhetett.

⁹³ *Baum* 1980, II. 701–703; *Möseneder* 1999 és *Kronbichler* 2012, 246. Vö. *Pigler* 1974, I. 282–288: 287.

⁹⁴ Rossacher 1983, 467–473; Kronbichler 2012, 544; Prange 2014, 48–49. Vö. Prange 2019.

⁹⁵ Garas 1941, 16; Arijčuk 2013, 511, 512; Valeš 2012, 115, 119; Jávor 2004, 66. A znaimi domonkos templom szignált Nepomuki Szent János-oltárképének restaurálás utáni, jó fotóját Petr Arijčuknak köszönöm. Unterberger képe a Maria Schutz (am Semmering) Wallfahrtskirche-ben van, zistersdorfi (NÖ) másolatát az arc eltérő karaktere miatt nem tartom Kracker munkájának. Vö. Kronbichler 1995, 123–125 és 232.

⁹⁶ Lásd később, a 104. jegyzetet, és kat. 51.

⁹⁷ Heffels 1969, 260–264, 311–335; Hosch 1994, 81; Kronbichler 1996, 190–196; Dachs 2000, 105, 111, 21. j.; Schemper-Sparholz 2005, 622–623, 631, 39. j.; Leube-Payer 2011, 134, 241, 242; Kronbichler 2012, 203–206, 542. magát a rajzgyűjteményt is Schletterertől származtatja.

⁹⁸ A vázlatkönyvben (Hz 4067) a 22a, 43, 40a, 45. oldalak, l. Heffels 1969, 332–333.

⁹⁹ Kat. 44. Az oltárképhez l. Jávor 2004, 128, 129, 289.

¹⁰⁰ Kat. 41. Közli Szabó 2018, 261, 106. j.

¹⁰¹ Vö. itt 31. j.: Arijčuk 2005, 291. és Jávor 2011, 388.

¹⁰² Jávor 2004, 107–108, 271, 128, 288, vö. Medvecký–Balázsová–Slivka 2009, 122–127; Medvecký 2013, 142–147.

¹⁰³ Kat. 50. Közli Szabó 2018, 261, képe: 302. Ezt a kompozíciót követi Balkay Pál tiszafüredi főoltárképe is (1827), képét lásd Sisa 2018, 99.

¹⁰⁴ Az olaszliszkai templom barokk berendezésére Nagy József András építész szakvéleménye (Miskolc, 2016, Egri Főegyházmegyei Levéltár) hívta fel a figyelmet, ismeretét Urbán Márta levéltárosnak köszönöm. A neobarokk freskók a BTK Művészettörténeti Kutató Intézet fotótárának adata szerint Márton Lajos művei 1937-ből.

¹⁰⁵ Kat. 51., mint „Szent Imre-variációk”-at közli Szabó 2018, 240, 22. j. Vö. itt a 96. j.

¹⁰⁶ Jávor 2004, 296, képpel.

¹⁰⁷ Acta Cassae Parochorum 1969, 302; Soós 1985, 529–530.

¹⁰⁸ Kat. 53. Szeged, Móra Ferenc Múzeum.

¹⁰⁹ Jávor 2004, 295, képpel.

¹¹⁰ A metszetgyűjteményről Szabó 2018, 239–243, 259–260, 275–276, Sebő Judit felmérésére, meghatározásaira hivatkozva, a gyűjtemény jellemzését idézve tőle (2015-ből). A tanulmányban megadott web-oldal (<http://szeged.oldprintcollection.com>) jelenleg nem elérhető, de a művek digitális felvételeihez Szabó Tamás jóvoltából hozzáférést nyertem. Gabriél Menyhért 2000-ben a debreceni múzeumba került grafikai gyűjteményének feldolgozása folyik.

¹¹¹ Igric 2000, 192, a hagyatéki jegyzék 107. tétele. Vö. Bartsch 1986, 101, no. 83-V. (a lap Tiziano feliratú példánya Drezdában). Zirkler gyűjteménye mennyiségben vetekedik a Troger hagyatékában összeírt és 1762. november 26-án Bécsben elárverezett műalkotásokkal, de ott rendelkezünk művésznevekkel (Kronbichler 2012, 609.); Maulbertsch műkincseire a művészek felsorolásából következtetünk (a hagyatéki árverését meghirdette a Wiener Zeitung 1797. augusztus 2-án, l. Garas 1960, 284.); Franz Xaver Bucher felszereltségét özvegye hagyatékából ismerjük (Veszprém, 1840): Serfőző 2010, 486.

¹¹² Ioannis Guilielmi Baur Iconographia/ Zweiter Teil begreift sich /Die Geburt, Leben und Wunderwerck Christi /.../ verlegt / zu Augspurg /Anno MDC LXXXII. / durch Melchior Kyszell / cum Gratia et Privilegio

¹¹³ Sebő Judit meghatározása in: Szabó 2018, 275.

¹¹⁴ Jávor 1993, 173; Jávor 2004, 27, 28, 238, vö. Szabó 2018, 275, 307 (33. kép).

¹¹⁵ Garas 1994, 95–97; Serfőző 2010, 478, 480.

¹¹⁶ Widauer 2005, 608; Kronbichler 2012, 564.

¹¹⁷ Vö. 78. j. Gilles Rousset és Abraham Bosse rézmetszetei Claude Vignon rajzai után: Antiope, Judit, Semiramis, 1639–40 k., ill. 1647, l. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/391203?searchField=All&sortBy=R&offset=20&rpp=20&pos=37> (és 47, 53). Vö. Medvecký 2010, 426, 432, 18. j.

¹¹⁸ Annibale Carracci, Inv. No. 16140, in *Kárpáti–Nagy* 2018 (letöltés 2020. július 1.), vö. Jávor 2016a – az előképről nem ír. A festményt 2017-ben restaurálták.

¹¹⁹ Schelte Bolswert metszetéhez képest a freskó oldalafordított, azaz a Rubens-festménnyel egyállítású, vö. Bodart 1977, 38, cat. 45.

¹²⁰ Jávor 2004, 80. Az ábrázolt csodához: Kuti Alexandrától tudom, hogy Bari Szent Miklós manna-ereklyéjéből a Váci Püspökségen is őriznek: Kuti 2019, 44–45. részletesen leírja a csodát.

¹²¹ Garas 1984, 181; Kiss 2001; Jávor 2004, 134, 143.

¹²² Szilárdfy 2008, 358, 255. sz.; Szilárdfy 2003, 176–178.

¹²³ A noszvaji lépcsőház falképeinek előképeit Garas Klára határozta meg: Garas 1955, 126; kivitelező mesterüknek Josef Zachot tartjuk: Voit 1967, 208–209. Boucher után Pierre Alexandre Avelin lapja: „Fête de Bacchus” a „Jeux d’enfants” című sorozatból, l. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/394060>. Teljesen alaptalan és félrevezető Varga Kálmán kételkedése az 1779-re datált noszvaji falképek kérdésében: Varga 2016, 25, 28, 64–67. Miközben új forrásokat nem tár fel, csak a publikáltakat értelmezi újra, figyelmen kívül hagyja azt a számos példával bizonyított gyakorlatot, hogy a folyamatosan átépítés, bővítés alatt álló barokk épületek (így pl. Eszterháza, Pécel, kastélyok) nem csak „teljes elkészülésük” után kapták meg belső díszítésüket. A noszvaji kastély 1779-ben már álló magja pontosan azokat a helyiségeket foglalta magában, amelyekbe Kracker és műhelye festett (Jávor 2004, 150, 298–299.). A „római szoba” barokk kifestése Zach halála miatt szakadt meg; az épületbővítések díszítőfestése 19. századi.

¹²⁴ Étienne Fessard, a „Saisons Crosat”-sorozatból, l. http://watteau-abecedario.org/bosquet_bacchus.htm.

A Szívére mutató kis Jézus képeiről Boda 2012, l. még 65. j.

¹²⁵ Medvecký 2013, 161. idézi Herbert Karner Josef Ferdinand Fromillerre vonatkozó kifejezését Anton Schmidt-tel kapcsolatosan; Garas 1960, 176. idézi Hans Rudolf Füßli jellemzését Maulbertschról: „origineller Sonderling” (Annalen der bildenden Künste für die österreichischen Staaten. Wien 1801, 19.).

¹²⁶ „...in die Wete Zeichnete und Boußierte.” In: Winterhalder 2009, 272. (Mährische Künstler in Znaim und Umgebung [sic], 1800. MZA Brno, G 11, Nr. 60, fol. 16r)

¹²⁷ „Nebst der streng häuslichr erzihung, städter Umgang mit u: bei großen arbeitamern Künstlern als Troger, Kraker, Stern, Schweigl /: der aus Kunsteifer in seinen Jungen Jahren eine Häusliche Abentakademie mit Jungen anfängern hielt /:, Fischer, Balko, Mildorfer, Maulbertsch, in dessen arth ich mich am meisten verliebte...” In: Winterhalder 2009, 273. (Mährische Künstler in Znaim und Umgebung [sic], 1800. MZA Brno, G 11, Nr. 60, fol. 17v)

¹²⁸ Voit 1982, 151–156, 315–350, 426–431; Jávora Éva 1995; vö. itt a 7. j.

¹²⁹ A teljes rajzkatalógust a jelentős bővülés és a korábbi publikációk pontatlanságai miatt közöljük újra. Valamennyi rajz hordozója papír. A szegedi leltári számok kiigazítását Szabó Tamásnak köszönöm, a debreceni adatokat Fodor Éva Irénnek. A rajzok állapotleírása nem teljes, a jelenlegi paszpartuzás zömmel az 1950-es évekből való, a vízjelekhez nem enged hozzáférést. A régebbi hátlapozások kora nem egyértelmű; a lapok nem egyazon albumból származnak. Mindkét rajzgyűjtemény – amelyek őrzési helye a Móra Ferenc Múzeum Képzőművészeti Gyűjteménye, illetve a Déry Múzeum Művészeti Tára

Képzőművészeti Gyűjteménye – megérdemelné a szakember restaurálását.

¹³⁰ A fényképek forrása: 1. Archiv NPÚ v Telči, 2–3, 16. reprodukció, 4. Fáy András, 5. internet: cambiaste.uk / Cambi Casa d’Aste, Róma, 6. Komka Péter, MTI, 7. Bokor Zsuzsa, 8. Köves-Kárai Petra, 9, 11, 28, 30, 31. Kalydi László, Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 10. Köteles István, 12–14, 17–23, 25–26. Lukács Tihamér, Debrecen, Déry Múzeum, 15. Milan Bobula, Košice, Východoslovenská galéria, 24. Ajtós Éva, 27, 29, 32.9 Magyar Nemzeti Galéria, Régi Magyar Gyűjtemény, fotóarchívum, 32.3. Makói Juhász István, 32.5. Szépművészeti Múzeum, 32.1, 2, 4, 6, 7, 8. internet

IRODALOMJEGYZÉK

- Acta Cassae Parochorum 1969 – Acta Cassae Parochorum. 2. füzet. Egri egyházmegye (Laak–Zsukó). Művészettörténeti adatok. (Az anyagot gyűjtötte Bónisné Wallon Emma.) MTA Művészettörténeti Kutatócsoport, Budapest 1969 (A Művészettörténeti Dokumentációs Központ forráskiadványai VI.)
- Arijčuk 2005 – Petr Arijčuk: K tvorbě Johanna Lucase Krackera v období jeho moravského pobytu. Bulletin Moravské galerie v Brně 61. 2005, 285–296.
- Arijčuk 2013 – Petr Arijčuk: Tvorba Johanna Lucase Krackera pro loucké premonstráty. Příspěvek k recepci kompozičních motivů Paula Trogera. Zprávy památkové péče 73. 2013, 507–518.
- Arijčuk 2016 – Petr Arijčuk: Malířské výzdoby bočních oltářů františkánského kostela v Moravské Třebové. Příspěvek k tvorbě Františka Vavřince Korompaye. Opuscula Historiae Artium 65. 2016, 64–73.
- Balážová 2004 – Barbara Balážová: Pictorissa Cremniciensis. Bratislava 2004.
- Balážová 2014 – Barbara Balážová: „Hic Jason novus incola Jasovianae Phoebus adorea“ – einige Bemerkungen zum ikonographischen Programm der Bibliothek von Jasov. Ars 47. 2014, 1. 70–83.
- Balážová–Medvecký–Slivka 2009 – Barbara Balážová – Jozef Medvecký – Dušan Slivka: Medzi zemou a nebom. Majstri barokovej fresky na Slovensku. Societas historiae artium, Bratislava 2009.
- Bartsch 1986 – Walter L. Strauss, Tomoko Shimura eds.: The Illustrated Bartsch, Vol. 52. Netherlandish artists: Cornelis Cort. New York 1986.
- Baum 1980 – Elfriede Baum: Katalog des Österreichischen Barockmuseums im Unteren Belvedere. I.–II. Wien–München 1980.
- Baumstark–von Herzogenburg hrsg. 1993 – Reinhold Baumstark, Johanna von Herzogenburg hrsg.: Johannes von Nepomuk 1393–1993. [Katalógus,] Bayerisches Nationalmuseum, München 1993.
- Boda 2012 – Zsuzsanna Boda in: Serenella Castri, a cura di: I Bambini e il Cielo. [Katalógus,] Allemandi, Torino 2012, 246, cat. 62.
- Bodart 1977 – Didier Bodart: Rubens e l’incisione nelle collezioni del Gabinetto Nazionale delle stampe. [Katalógus,] Roma 1977.
- Chmelinová ed. 2010 – Katarína Chmelinová ed.: Industriálna krajina? Stredoslovenské banské mestá v 16.–18. storočí. [Katalógus,] Slovenská národná galéria, Bratislava 2010.
- Chmelinová 2017 – Katarína Chmelinová: Skarby baroku medzi Bratislavou a Krakowem / Treasures of the Baroque between Bratislava and Krakow. [Kiállítás-katalógus, szlovákul is.] Muzeum Narodowe w Krakowie, Kraków – Slovenská národná galéria, Bratislava 2017.
- Cincik 1938 – Josef Cincik: Barokové fresky Jeana Josepha Chamanta a Antona Fr. Maulbertscha na Slovensku. Martin 1938.
- Czére 2019 – Borus Judit, Czére Andrea, Kocsis Alexandra, Ruttkay Helga szerk.: Szépművészeti Múzeum. Remekművek az ókortól a 18. század végéig. Szépművészeti Múzeum, Budapest 2019 (angolul is).
- Csatkai 1969 – A. Csatkai: Beiträge zu den mitteleuropäischen Darstellungen des Todes des heiligen Franz Xaver im 17. und 18. Jahrhundert. Acta Historiae Artium XV. 1969, 293–301.
- Dachs 1998 – Monika Dachs: Josef Winterhalter der Ältere und Paul Troger. In: Kunstjahrbuch der Stadt Linz 1996/1997 [1998], 124–144.
- Dachs 2000 – Monika Dachs: Original und Kopie. Zeichnungen im Bannkreis von Paul Troger. Pantheon LVIII. 2000, 103–112.
- Dachs 2005 – Monika Dachs: Der Zeichenstil Paul Trogers: An einigen unbekanntenen Blättern neu überdacht. Barockberichte 38/39. 2005, 610–615.
- Dehio NÖ 1990 – Evelyn Benesch et al.: Die Kunstdenkmäler Österreichs. Niederösterreich I. Nördlich der Donau. (Dehio-Handbuch.) Wien 1990.
- Fidler 1996 – Petr Fidler: Beiträge zu einem Künstler- und Handwerkerlexikon des Donaugebietes (Österreich, Slowakei und Ungarn). Exzerpte aus den Archiven in Preßburg und Tyrnau. III. Teil. Ars 29. 1996, 225–239.
- Fleischer 1935 – Fleischer Gyula: Magyarok a bécsi képzőművészeti akadémián. Budapest 1935.
- Foltin 1909 – Foltin János: Kracker János Lukács festőművész emlékének felelevenítése s újabban felfedezett műveinek megismertető számbavétele. Eger 1909.
- Gall 1966 – Franz Gall: Matricula civium academicorum facultatis artisticae Viennensis 1694–1781. Adler. Zeitschrift für Genealogie und Heraldik 7. (XXI.) Bd., 87. Jg. Heft. 9/10. 1966, 130–137.
- Gamerith 2004 – Andreas Gamerith: ...dessen kunstreiche Handt so wohl in Teutsch als Welschlandt auch Hun-

- garn sich vielfolgt berumt gemacht. Der Maler Paul Troger (1698–1762) und die Verbreitung von künstlerischen Ideen. In: Friedrich Polleroß hrsg.: Reiselust und Kunstgenuss. Barockes Böhmen, Mähren und Österreich. Petersberg 2004, 125–140.
- Gamerith 2005 – *Andreas Gamerith*: Paul Troger und die Anfänge des Wiener Akademiestils. Bulletin Moravské galerie v Brně 61. 2005, 221–232.
- Garas 1941 – *Garas Klára*: Kracker János Lukács 1717–1779. Adalék a magyarországi barokfestészet történetéhez. (A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Keresztényrégészeti Intézetének dolgozatai 71.) Budapest 1941.
- Garas 1955 – *Garas Klára*: Magyarországi festészet a XVIII. században. Budapest 1955.
- Garas 1960 – *Klára Garas*: Franz Anton Maulbertsch. Budapest 1960.
- Garas 1984 – *Garas Klára*: Anna Petrová-Pleskotová: Malířstvo 18. storočia na Slovensku. [Recenzió.] Művészettörténeti Értesítő XXXIII. 1984, 178–187.
- Garas 1994 – *Klára Garas*: Der italienische Einfluß und der Wiener Akademiestil zur Zeit von Franz Anton Maulbertsch. In: Eduard Hindelang hrsg.: Franz Anton Maulbertsch und der Wiener Akademiestil (Ausstellungskatalog). Museum Langenargen am Bodensee, Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen 1994, 93–110.
- Ghyczyné Fáy 2014 – *Ghyczyné Fáy Tünde*: Egy előkerült Kracker-kép azonosítása: IV. Béla portréja a Fáy család egykori gyűjteményéből. Múemlékvédelem LVIII. 2014, 3. 153–163.
- Güntherová 1958 – *Alžbeta Güntherová*: Jasov. Bratislava 1958.
- Harter 2007 – *Katrin Harter*: Die barocke Skulpturenausstattung des Gartens von Schloss Hof. Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege LXI. 2007, 468–488.
- Haupt 2007 – *Herbert Haupt*: Das Hof- und Hofbefreite Handwerk im barocken Wien 1620 bis 1770. Ein Handbuch. Studien Verlag, Innsbruck–Wien–Bozen 2007.
- Heffels 1969 – *Monika Heffels*: Die Handzeichnungen des 18. Jahrhunderts. Die deutschen Handzeichnungen. (Kataloge des Germanisches Nationalmuseums Nürnberg.) Nürnberg 1969.
- Hermann 1926 – *Aegid Hermann*: Andreas Sauberer, erster Abt von Jászó. Analecta praemonstratensia II. 1926, 357–378.
- Hosch 1994 – *Hubert Hosch*: Franz Anton Maulbertsch und die Wiener Akademie. In: Eduard Hindelang hrsg.: Franz Anton Maulbertsch und der Wiener Akademiestil (Ausstellungskatalog). Museum Langenargen am Bodensee, Jan Thorbecke Verlag, Sigmaringen 1994, 14–92.
- Hübner 1843 – *Anton Hübner*: Znaims geschichtliche Denkwürdigkeiten. Znaim 1843.
- Igric 2000 – *Igric Eszter*: Zirkler János művészi hagyatéka. Művészettörténeti Értesítő XLIX. 2000, 187–195.
- Jávor 1984 – *Jávor Anna*: Kracker Bécsben. 1719–1744/46. Művészettörténeti Értesítő XXXIII. 1984, 197–211.
- Jávor 1993 – *Jávor Anna*: A tridenti zsinat. Johann Lucas Kracker és Joseph Zach freskója az egri liceumban. Művészettörténeti Értesítő XLII. 1993, 160–185.
- Jávor 2004 – *Anna Jávor*: Johann Lucas Kracker. Egy késő barokk festő Közép-Európában. Enciklopédia Kiadó, Budapest 2004 (németül: 2005).
- Jávor 2004a – *Anna Jávor*: ... das Stift Bruck verschafte ihm viele Arbeiten besonder im hungarischen Stift Jazo ... Der Maler Johann Lucas Kracker (1719–1779) im Dienste der Prämonstratenser. In: Friedrich Polleroß hrsg.: Reiselust und Kunstgenuss. Barockes Böhmen, Mähren und Österreich. Petersberg 2004, 187–200.
- Jávor 2007 – *Anna Jávor*: Von Matthias Rex bis zum Konzil von Trient: das Deckenfresko der Bibliothek des Lyzeums von Eger – ein Hauptwerk Johann Lucas Krackers in Ungarn. In: Martin Mádl – Michaela Šeferisová Loudová – Zora Wörgötter hrsg.: Barocke Deckenmalerei in Mitteleuropa. Artefactum, Praha 2007, 99–108.
- Jávor 2011 – *Jávor Anna*: Sajnos, nem Kracker! Korrigenda et addenda. Művészettörténeti Értesítő 60. 2011, 387–396.
- Jávor 2016 – *Anna Jávor*: Bücher und Fresken. Die künstlerische Ausstattung von Barockbibliotheken in Ungarn. In: Frédéric Barbier, István Monok & Andrea De Pasquale hrsg./ed.: Bibliotheken, Dekor (17.–19. Jahrhundert) / Bibliothèques, Décor (XVIIe–XIXe siècles) / Biblioteche, decorazioni (XVII–XIX secolo). Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapest, Biblioteca Nazionale Centrale di Roma & Éditions des Cendres, Paris 2016, 121–143.
- Jávor 2016a – *Jávor Anna*: Johann Lucas Kracker (1719–1779) művei Jászárokszálláson. In: Tóth Pál Péter szerk.: Emlékképek III. Fejezetek Jászárokszállás történelméből. Városi Könyvtár, Jászárokszállás 2016, 231–262. (Önálló kiadványként is.)
- Jávor Éva 1995 – *Bodnárné Jávor Éva*: Új adatok Franz Anton Pilgram magyarországi működéséhez. Művészettörténeti Értesítő XLIV. 1995, 192–210.
- Kárpáti–Nagy 2018 – *Zoltán Kárpáti and Eszter Nagy*: Seventeenth-Century Italian Prints. An On-Line Catalogue. Museum of Fine Arts, Budapest 2018, <http://www.printsanddrawings.hu>
- Kazinczy 1789 – *Kazinczy Ferenc*: Magyarországi utak. Utazások. Eger. [1789. október 22.] Orpheus 1. kötet, 1789, 2. szám, XIV–XV. In: Kazinczy Ferenc művei. Magyarországi utak. Kritikai kiadás, sajtó alá rendezte Orbán László. Debrecen 2015, 17–20.
- Kiss 2001 – *Kiss Péter*: Az egri főegyházmegyei könyvtár és az egyetemi gondolat XVIII. századi története. Agria (Az Egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve) XXXVII. 2001, 221–253.
- Kleiser–Wörgötter 2009 – *Bernhard Kleiser – Zora Wörgötter*: Die Schwarzwälder Künstlerfamilie Winterhalder. In: Lubomír Slavíček hrsg.: Josef Winterhalder d. J. Maulbertschs bester Schüler (Ausstellungskatalog). Langenargen–Brno 2009, 211–231.
- Knab 1977 – *Eckhart Knab*: Daniel Gran. Wien–München 1977.
- Köves–Kárai 2020 – *Köves–Kárai Petra*: Eszterházy Károly püspök mint mecénás. Együttműködése Johann Lucas Kracker festővel. In: Dinnyés Patrik – Nagy Andor szerk.: Tanulmányok Eszterházy Károly szellemi és épített örökségéről. Liceum Kiadó, Eger 2020, 201–214.
- Köves–Kárai 2021 – *Köves–Kárai Petra*: Johann Lucas Kracker (1719–1779) és köre, valamint másolói újra felfedezett alkotásai az egri egyházmegyében. Agria LIII. 2021, megjelenés alatt.

- Kronbichler* 1995 – *Johann Kronbichler*: Michael Angelo Unterberger 1695–1758. Mit einem Beitrag von Elvio Mich. Salzburg 1995.
- Kronbichler* 1996 – *Johann Kronbichler*: Beiträge zum Frühwerk Jakob Christoph Schletterers. Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien 92. 1996, 189–202.
- Kronbichler* 2012 – *Johann Kronbichler*: Paul Troger 1698–1762. Deutscher Kunstverlag, Berlin–München 2012.
- Kroupa* 1984 – *Jiří Kroupa*: Kresby Josefa Rottera v Moravské galerii. Bulletin Moravského galeria v Brně XXXVII. 1984, 34–36.
- Krsek* 1969 – *Ivo Krsek*: Náčrt dějin moravského malířství 18. století. Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity F 13. 1969, 81–96.
- Krsek* 1981 – *Ivo Krsek*: Malířství 2. poloviny 18. století na Moravě. Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity F 25. 1981, 7–33.
- Kuti* 2019 – *Kuti Alexandra*: Nápolyi művészeti kapcsolatok az Althann püspökök idején Vácott. (Szakdolgozat, kézirat.) ELTE, Művészettörténeti Intézet. Budapest 2019.
- LCI 7 – *Engelbert Kirschbaum* begründet: Lexikon der christlichen Ikonographie. 7. Rom–Freiburg–Basel–Wien 1974.
- Leischig* 1916 – *Julius Leischig*: Znaimer Künstler und Kunsthandwerker. Mitteilungen des Erzherzog Rainer-Museums für Kunst und Gewerbe in Brünn, 4. 1916, 41–60.
- Leube-Payer* 2011 – *Elisabeth Leube-Payer*: Joseph Ignaz Mildorfer 1719–1775. Akademieprofessor und Savoyisch-Liechtensteinischer Hofmaler. Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar 2011.
- Ludányi* 2013 – *Ludányi Gabriella*: Az épület freskói. In: Petercsák Tivadar szerk.: Az egri Domus Universitatis és Liceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013. Liceum Kiadó, Eger 2013, 70–109.
- Luxová* 1965 – *Viera Luxová*: Jasov a tvorba Jána Antona Kraussa. In: Marian Városová ed.: Za starších výtvarných dejín Slovenska. Bratislava 1965, 117–148.
- Mádl* 2011 – *Martin Mádl*: Between Meditation and Propaganda. Explicit and Implicit Religious Imagery in Baroque Ceiling Painting. Acta Historiae Artis Slovenica 16. 2011, 11–28.
- Mansfeld* 1938 – *Herbert August Mansfeld*: Die Matrikel der Akademie der bildenden Künste in Wien, 1726–1739. Archiv für Sippenforschung und alle verwandten Gebiete 15. 1938, Heft 4. 97–128.
- Medvecký* 2003 – *Jozef Medvecký*: Šaštínska bazilika a jej baroková umelecká výzdoba. Pamiatky a múzea 2003, 1. 2–9.
- Medvecký* 2005 – *Jozef Medvecký*: Joannes Cantius confessor. K ikonografii Krackerovho banskobystrického obrazu. In: Umenie na Slovensku v historických a kultúrnych súvislostiach 2004. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie konanej na Trnavskej univerzite v dňoch 27. a 28. októbra 2004. Katedra dejín umenia a kultúry, Filozofická fakulta Trnavská Univerzita. Trnava 2005, 60–69.
- Medvecký* 2010 – *Jozef Medvecký*: „Unterschiedliche Engel nach zwey vornemsten Künstler aus Italien“. Reflexionen über die Migration der Motive in der Barockmalerei. In: Bubryák Orsolya szerk.: „Ez világ mint egy kert...” Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet – Gondolat Kiadó, Budapest 2010, 425–440.
- Medvecký* 2013 – *Jozef Medvecký*: Anton Schmidt. Život a dielo barokového maliara 1713–1773. Societas historiae artium, Bratislava 2013.
- Mílek* 2005 – *Václav Mílek*: Transformace uměleckých úloh novověkého kláštera v podmínkách premonstrátské kanonie v Nové Říši v 17. a 18. století. [Diplomamunka, kézirat.] Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2005.
- Mílek* 2006 – *Václav Mílek*: Anna Jávor, Johann Lucas Kracker. Ein Maler des Spätbarock in Mitteleuropa. [Recenzió.] Umění LIV. 2006, 377–379.
- Mílek* 2007 – *Václav Mílek*: Johann Lucas Kracker in Nová Říše: Addenda et Corrigenda. In: Eduard Hindelang – Lubomír Slavíček hrsg.: Franz Anton Maulbertsch und Mitteleuropa. Festschrift zum 30-jährigen Bestehen des Museums Langenargen. Langenargen am Bodensee – Brno 2007, 185–198.
- Möseneder* 1999 – *Karl Möseneder*: Paul Troger (1698–1762), Die „Göttliche Vorsehung“ am Beispiel der Wunderbaren Brotvermehrung. In: Hellmut Lorenz hrsg.: Geschichte der bildenden Kunst in Österreich. Band 4. Barock. München–London–New York 1999, 357.
- Mraz* 2007 – *Simon Mraz*: Die Geschichte der Akademie der bildenden Künste in den 30er und 40er Jahren des 18. Jahrhunderts unter besonderer Berücksichtigung des internationalen, politischen und künstlerisch-organisatorischen Umfelds. Magisterarbeit, Ms. Universität Wien, Wien 2007.
- ÖKT V/I. 1911 – *Hans Tietze – Moritz Hoernes – Johann Krauhletz*: Die Denkmale des politischen Bezirkes Horn in Niederösterreich. I. Eggenburg und Geras. (Österreichische Kunsttopographie, Band V/I.) Wien 1911.
- Papco* 2003 – *Ján Papco*: Rakúsky barok a Slovensko. Nové nálezy, atribúcie. Österreichisches Barock und die Slowakei. Neue Funde, Attributionen. Slovenské národné múzeum – Bojnica 2003 [2004].
- Papco* 2013 – *Ján Papco*: ...about a picture in the Museum. Slovak National Museum Bojnica Castle Museum, Bojnica 2013.
- Papco* 2017 – *Ján Papco*: Atribucionizmus. Prepísaná história obrazov. Slovenské národné múzeum, Múzeum Bojnica, Bojnica 2017.
- Pattantyús* 2007 – *Pattantyús Manga*: Az egri (volt jezsuita) ciszterci templom történeti ismertetése és falképeinek és oltárainak restaurálástörténete az írott források alapján. Művészettörténeti dokumentáció. 2007. május. Magyar Művészeti Akadémia, Magyar Építészeti Múzeum – Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest, Tervtár.
- Peska* 2005 – *Petra Peska*: ...Den Zeindlhoffer, das er Hrn. Hennevogl nach Neureüsch in den ueblen weeg geführet Fuhrlohn 2 fl. 30 kr... Der Marmorierer Johann Ignaz Hennevogel (1727–1790) und seine Familie. In: Friedrich Polleroß hrsg.: Reiselust & Kunstgenuss. Barockes Böhmen, Mähren und Österreich. Michael Imhof Verlag, Petersberg 2004, 219–228.
- Pigler* 1974 – *Andreas Pigler*: Barockthemen I. Budapest 1974.

- Polleroß 2004 – *Friedrich Polleroß*: Reiselust & Kunstgenuss – Neue Funde, Erkenntnisse und Präsentationen anlässlich der Barockausstellung in den Stiften Geras und Nová Říše. *Das Waldviertel* 53. 2004, 2. 101–126.
- Prange 2014 – *Peter Prange*: Die Handzeichnungen der Sammlung Rossacher. *Barockberichte* 62. 2014, 43–55.
- Prange 2019 – *Peter Prange*: Paul Trogers Zeichnung Christus am Ölberg – Eine Neuerwerbung für die Sammlung Rossacher. *Barockberichte* 66. 2019, 70–75.
- Quellen 1908 – *Albert Starzer* red.: Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. I. Abteilung, VI. Band. *Regesten N° 6275–14 352*. Wien 1908.
- Rizzi 2011 – *Wilhelm Georg Rizzi*: Troger, Zeiller und Kracker in Japons. Die Pfarrkirche Hl. Laurentius und ihre malerische Ausstattung im 18. Jahrhundert. *Geraser Hefte* 67. 2011, 8–23.
- Rossacher 1983 – *Kurt Rossacher*: Salzburg Barockmuseum. Sammlung Rossacher. *Gesamtkatalog*. Salzburg 1983.
- Schemper-Sparholz 2005 – *Ingeborg Schemper-Sparholz*: Troger und die Skulptur. *Barockberichte* 38/39. 2005, 616–632.
- Schenková–Olšovský 2001 – *Marie Schenková, Jaromír Olšovský*: Barokní malířství a sochařství v západní části českého Slezska. *Opava* 2001.
- Schoen 1911 – *Schoen Arnold*: Kracker magyarországi működésének első festményeiről. *A Cél* II. 1911, 9. 379–382; 428–433.
- Sedlák 1967 – *František Sedlák*: K barokovej prestavbe jasovského kláštora. *Vlastivedný časopis* XVI. 1967, 33–35.
- Serfőző 2010 – *Serfőző Szabolcs*: Franz Xaver Bucher – egy késő barokk festő a Dunántúlon. In: *Bubryák Orsolya* szerk.: „Ez világ mint egy kert...” *Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére*. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet – Gondolat Kiadó, Budapest 2010, 473–488.
- Serfőző 2009 – *Szabolcs Serfőző*: Die Deckenmalereien der Pauliner Wallfahrtskirche Sassin. *Betrachtungen zum Freskowerk Jean-Joseph Chamants und Joseph Ignaz Mildorfers*. *Acta Historiae Artium* L. 2009, 61–74.
- Serfőző 2012 – *Serfőző Szabolcs*: A sasvári pálos kegyhely története. *Balassi Kiadó, Budapest* 2012.
- Serfőző 2015 – *Serfőző Szabolcs*: „Sola scriptura”. Az aszódi Podmaniczky-kastély dísztermének kifestése és ikonográfiai programja az evangélikus erénytanok összefüggésében. *Művészettörténeti Értesítő* 64. 2015, 139–156.
- Sisa 2018 – *Sisa József* főszerk., *Papp Júlia és Király Erzsébet* szerk.: *A magyar művészet a 19. században*. *Képzőművészet*. (A magyarországi művészet története 5/2.) MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Osiris Kiadó, Budapest 2018.
- Slavíček 2000 – *Lubomír Slavíček*: „Ein guter Maler muss bildhauerisch, und ein guter Bildhauer malerisch arbeiten trachten”. Zu einigen malerischen Zeichnungen des Bildhauers Johann Winterhalder d. Ä. in Brünn. In: *Markus Hörsch und Elisabeth Oy-Marra* hrsg.: *Kunst – Politik – Religion*. *Festschrift für Franz Matsche*. *Petersberg* 2000, 145–154.
- Slavíček 2001 – *Lubomír Slavíček*: „Hae imagines magni aestimantur et elegantem novo refectorio addunt splendorem”. Zur Tätigkeit Michelangelo Unterbergers, Paul Trogers, Christian Hilfgott Brands und andere Künstler für das Refectorium im Kloster Hradisch bei Olmütz. *Barockberichte* 31. 2001, 117–125.
- Slavíček 2002 – *Lubomír Slavíček*: Dessin: „La Prima Achatemia”. In: *Jiří Kroupa* dir.: *La Moravie à l’âge baroque 1670–1790*. *Dans le miroir des ombres*. (Catalogue d’exposition.) *Rennes* 2002, 247–255.
- Soós 1985 – *Soós Imre*: Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. *Budapest* 1985.
- Stehlik 1992 – *Miloš Stehlik*: Die Bildhauerzeichnungen Josef Winterhalders d. Ä. und Andreas Schweigl. In: *Konstanty Kalinowski* hrsg.: *Studien zur Werkstattpraxis der Barockskulptur um 17. und 18. Jahrhundert*. *Poznan* 1992, 83–101.
- Stehlik 2002 – *Miloš Stehlik*: Andreas Schweigl (1735–1812): sculpteur et „artiste savant” In: *Jiří Kroupa* dir.: *La Moravie à l’âge baroque 1670–1790*. *Dans le miroir des ombres*. (Catalogue d’exposition.) *Rennes* 2002, 325–335.
- Stoll 2013 – *Peter Stoll*: Johann Lucas Kracker oder Paul Troger? Das Chorfresko der Pfarrkirche von Japons. *OPUS Augsburg* (Publikationsserver der Universität Augsburg) 2013, 1–10. https://opus.bibliothek.uni-augsburg.de/opus4/.../Stoll_Japons.pdf
- Szabó 2018 – *Szabó Tamás*: Jó Ferenc legjelesebb alkotása: Zsótér Andor portréja 1846-ból. Új adatok fényében a Jó család és a szegedi múzeum mecénása. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, új folyam* 4. 2018, 235–309.
- Szilárdfy 2003 – *Szilárdfy Zoltán*: A királyhelmei főoltárkép. In: *Uó: Ikonográfia – kultusztörténet*. *Képes tanulmányok*. *Balassi Kiadó, Budapest* 2003, 175–179.
- Szilárdfy 2006 – *Szilárdfy Zoltán*: Rózsás gyermek Jézus, a szeretet köteléke. In: *Selmezsi Kovács Attila* szerk.: *Lélek és élet*. *Ünnepi kötet S. Laczkovits Emőke tiszteletére*. *Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém* 2006, 22–25.
- Szilárdfy 2008 – *Szilárdfy Zoltán*: A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből III. *Kleine Andachtsbilder aus der Sammlung des Verfassers III*. (Devotio Hungarorum 12.) *Szeged–Budapest* 2008.
- Szmrecsányi 1937 – *Szmrecsányi Miklós*: *Eger művészetéről*. *Budapest* 1937.
- Valeš 2009 – *Tomáš Valeš*: Josef Winterhalder d. J. (1743–1807) Maulbertschs bester Schüler in Fresko. In: *Lubomír Slavíček* hrsg.: *Josef Winterhalder d. J. Maulbertschs bester Schüler* (Ausstellungskatalog). *Langenargen–Brno* 2009, 27–143.
- Valeš 2010 – *Tomáš Valeš*: Memorie barokního preláta nebo reprezentace rytířského řádu? Franz Anton Maulbertsch a Hradiště sv. Hypolita/Pölsenberg u Znojma. *Ars* 43. 2010, 241–258.
- Valeš 2012 – *Tomáš Valeš*: Mezi Brnem a Vídní. Umění a umělci ve Znojmě a okolí 1715–1815. *Disertační práce*. [Kézirat.] *Filozofická fakulta Masarykovi univerzity v Brně, Brno* 2012.
- Valeš 2014 – *Tomáš Valeš*: Příběhy slávy a zapomnění: Znojemští umělci, jejich díla a osudy na sklonku baroka. *Barrister & Principal, Brno* 2014.
- Varga 2016 – *Varga Kálmán*: Az illuzionista. *De la Motte-kastély, Noszvaj*. *Szaktudás Kiadó Ház, h. n.* 2016.
- Vécsey 2010 – *Vécsey Axel*: Régi mesterek a Bedő-gyűjteményben. In: *Molnos Péter* szerk.: *Szenvedély és tudás*. *Bedő Rudolf műgyűjteménye*. *Kieselbach Galéria, Budapest* 2010, 200–243.

- Voit 1967 – Voit Pál: Az egri festészet barokkellenes törekvései. Az Egri Múzeum Évkönyve III. 1965 [1967], 165–180.
- Voit: Heves I. 1969 – *Dercsényi Dezső* – Voit Pál szerk.: Heves megye műemlékei I. (Magyarország Műemléki Topográfiája VII.) Budapest 1969.
- Voit 1982 – Pál Voit: Franz Anton Pilgram (1699–1761). Budapest 1982.
- V. Szathmári 2001 – V. Szathmári Ibolya: A Déri Múzeum és a megyei múzeumi szervezet munkajelentése a 2000. évről. Muzeológia 2000. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 2000–2001. 2001, 257–385.
- Widauer 2005 – Heinz Widauer: Paul Trogers Radierungen. Barockberichte 38/39. 2005, 602–609.
- Winterhalder 2009 – Lubomír Slavíček hrsg.: Josef Winterhalder d. J. Maulbertschs bester Schüler (Ausstellungskatalog). Langenargen–Brno 2009.

JOHANN LUCAS KRACKER: NEW RESEARCH RESULTS

The study surveys the investigations carried out since the publication of the author's Kracker monograph (Budapest, 2004, in German 2005), and rectifies certain data and the oeuvre catalogue in the book at several loci. New findings are mainly contributed by the Czech Republic: Václav Mílek and Tomáš Valeš explored archival data in Nová Říše and Znojmo, which add to the currently elaborated register entries studied in Vienna and to a lesser extent in Jászó (Jasov, SK). The latter shed light on the network of social relations of the known family of artists, and lead – by virtue of Johann Lucas Kracker's sculptor father and sculptor stepfather – from Johann Lucas Hildebrandt via relatives employed in the court to the circle of the provincial chief architect Franz Anton Pilgram. The painter got married in Znojmo in the summer of 1749, where he settled, presumably helped by his painter brother-in-law many years his senior, Dominic Clausner; perhaps it was he who mediated him to the Premonstratensians. Based on archival data, Tomáš Valeš attributed two upper pictures of the Capuchine high altar to Franz Xaver Karl Palko from among so-far defined Znojmo works of Kracker, while Petr Arijčuk has discovered several ensembles of paintings convincingly attributed to Kracker in the Moravian region. These works display the strong influence of Paul Troger.

The Pauline church of pilgrimage at Sasvár (Šaštín, SK) was renovated by favour of the Habsburgs; its fresco decoration was entrusted to Viennese court artists: the figure painter of the composition signed by Joseph Chamant was Joseph Ignaz Mildorfer. In the summer of 1757 Kracker delivered two (signed) altar pictures for the pair of chapels in the middle and, in my view – contradicting somewhat the Mildorfer monograph – decorated their lateral walls in grisaille and on the ceilings of the first pair from the sanctuary he painted frescoes of hovering angels. Portraits by Kracker are also known from this period: the imaginary portrait of King of Hungary Béla IV, preserved by the Fáy family since the suppression of the Premonstratensian monastery in Jászó, has recently been identified by researcher of the family genealogy Tünde Fáy. A fine bust of a Moravian noblewoman signed in 1751 has cropped up in Rome's art trade.

Kracker arrived in Eger from Jászó in the autumn of 1764, only for an occasion. His first job was to decorate the bishop's private chapel in Eger: the fresco of the resurrected Christ perished in the 19th century. Its only visual trace is a water colour copy signed in 1816 and inscribed by Franz Hauptmann, which was rediscovered after long

latency and put on display in 2017 by Petra Köves-Kárai. In 1767 Kracker was working for the Premonstratensians in Geras again from Znojmo: in that year he signed the fresco of the parish church of nearby Japons and decorated that votive chapel at Elsern (the frescoes of the latter perished during reconstructions). Sharing the opinion of Wilhelm Georg Rizzi, the book of 2004 disputed that the presbytery ceiling of Japons was Kracker's work and thus it was included as the work of Paul Troger in the monograph of the Tirolean painter published in 2012. However, the sources published by Rizzi in 2011 are not convincing enough; the homogeneity of the decoration suggests the authorship of Kracker in all four bays, I think.

The largest increment has been added to Kracker's graphic oeuvre. Thanks to Tamás Szabó, we know increasingly more of the historical provenance of the Szeged collection of drawings, including the key role of a Szeged painter Ferenc Joó's studies in Eger. He also directed attention to Joó's friend from Tiszafüred, painter and graphic artist Menyhért Gábor who also studied in Vienna and copied works in the archiepiscopal gallery in Eger, and to his estate in Debrecen. That latter contains 144 sheets. Amidst the engravings and 19th century drawings the baroque drawings clearly emerge as a separate group, most of which – 12 compositions – proved to be by Kracker. In addition to the first sketch of the Jászó high altar, the St Sophia praedella picture of the St Anne side altar in the Minorite church of Eger can be accurately identified; an Assumption picture is conditionally associated with the high altar picture of 1774 in the parish church of Besztercebánya (Banská Bystrica, SK). No models of the St Augustine and St John Nepumecene drawings are known, and another two sheets together with a sheet in Szeged lead to the altar pictures in the church of Olaszlízka, but they must have been painted after Kracker's death, in his workshop. A coherent series copied the ceiling fresco of the refectory in the Praemonstratensian monastery of Geras, painted by Troger in 1738. The quality of draughtsmanship is outstanding, coming close to the model.

Together with the baroque drawings, some old copperplate engravings also got into the museums of Szeged and Debrecen. It cannot be excluded that they can also be traced to Eger and they might have been pieces of Kracker's collection. No inventory survives of Kracker's estate but when his pupil Johann Zirkler died, a great amount of drawings and prints were inventoried which he might have inherited from his master. For lack of concrete correspondences this provenance cannot be proven,

but in another way – by defining the graphic antecedents to Kracker works – we have compiled a virtual collection of the painter's models. The revised catalogue of Johann Lucas Kracker's drawings is appended to the study.

JÁVOR Anna művészettörténész / art historian, Budapest
jvoranna9@gmail.com

Kulcsszavak: Johann Lucas Kracker, szakirodalom, levéltári adatok, attribúciók, freskók, Sasvár, Japón, rajzok, Szeged, Debrecen / *Keywords:* Johann Lucas Kracker, research literature, archival data, attributions, frescoes, Šaštín, Japón, drawings, Szeged, Debrecen